

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

Περιεχόμενα

Α Φ Ι Ε Ρ Ω Μ Α Σ Τ Η Β Ι Ο Η Θ Ι Κ Η

- 179 π. ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΓΚΑΝΑΣ *Ἡ βιοηθική ως βιοπολιτική καὶ τὰ ὅρια μιᾶς χριστιανικῆς ἀπόκρισης*
- 198 ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ *Τό πρόσωπο τῶν «μή προσώπων»
Γιά τό ἀπαράβιαστο τῶν ἀνθρώπινων ὄντων*
- 220 ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ *Δύο ἐρωτήματα γιά τήν εὐθανασία
(1. Ἀποτελεῖ ἡ ἀξιοπρέπεια ἐπιχείρημα ὑπέρ τῆς εὐθανασίας; 2. Πρέπει νά νομιμοποιηθεῖ ἡ εὐθανασία;)*
- 231 ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΑΝΕΥΛΑΒΗΣ *Βιοηθικά διλήμματα στήν ἱατρική τοῦ 21ου αἰῶνα
Τεχνολογικός τεινεσμός ἢ ἀνθρωπιά καί ἐπιστημονική ἐπάρκεια;*
- 244 ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΜΑΛΛΙΟΣ *Βιοηθική καί βιοδίκαιο*
- 260 ΔΗΜΗΤΡΗΣ
ΤΣΑΡΑΠΑΤΣΑΝΗΣ *ἽΟφεις τῆς βιοηθικῆς συζήτησης στή Γαλλία:
ἡ ὑπόθεση Περρύς*
- 277 ΗΛΙΑΣ Δ. ΚΟΥΒΕΛΑΣ *Ἡ ἔρευνα γιά τὰ βλαστοκύτταρα:
ἠθικά προβλήματα*
- 284 ΜΑΡΙΝΑ ΜΑΡΟΠΟΥΛΟΥ *Ἡ τεχνητή μήτρα. Ἡ ἐνανθρώπιση ἐνός ἐπιστημονικοῦ συμβάντος. Γύρω ἀπό καί μέ ἀφορμή τήν Τεχνητή μήτρα τοῦ Ἀνρί Ἀτλάν*
- 310 ΓΙΩΡΓΟΣ Ι. ΤΣΙΑΝΤΗΣ *Πῶς θεμελιώνονται τὰ ὅρια; Ἀρχαία ὄντολογία καί σύγχρονη τεχνοεπιστημονική ἔρευνα*

Θησαυρίσματα

- 329 ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ *Τρία κείμενα – τρεῖς σταθμοί γιά τόν Δημήτρη Γαλάνη (Ἐπιμέλεια-ἐπισημείωση: Ν. Π. Παῖσιος)*

Ἡ τεχνητή μήτρα. Ἡ ἐνανθρώπιση
ένός ἐπιστημονικοῦ συμβάντος

Γύρω ἀπό καί μέ ἀφορμή τήν *Τεχνητή μήτρα* τοῦ Ἀνρί Ἀτλάν

Νά ξέρετε πώς τό πλάσμα πού πρόκειται νά ἔλθει στόν κόσμο εἶναι σάν ἓνα λυγισμένο βλαστάρι στήν κοιλιά τῆς μητέρας του [...]. Ἀκουμπᾶ τά δύο μικρά του χέρια στό στήθος του καί στηρίζει τά δύο του μπράτσα στά γόνατά του. Καί ἀκουμπᾶ τίς φτέρνες στό πίσω μέρος του. Καί στηρίζει τό κεφάλι του στά γόνατά του καί τό στόμα του εἶναι κλειστό, ὁ ὀμφαλός του ὅμως εἶναι ἀνοιχτός. Γιατί ἀπό ἐκεῖ τρώει ὅ,τι καί ἡ μητέρα του καί πίνει ὅ,τι πίνει καί αὐτή [...]. Καί μόλις γεννιέται, αὐτό πού συμβαίνει, εἶναι πώς ὅ,τι ἦταν κλειστό, ἀνοίγει καί ὅ,τι ἦταν ἀνοιχτό, κλείνει, ἀλλιῶς δέν θά ἐπιζῶσε οὔτε μάν ὦρα [...]. Καί ὑπάρχει ἓνα ἀναμμένο κερί κοντά στό κεφάλι του, πού τό κάνει νά βλέπει τόν κόσμο ἀπό τή μιά ἄκρη ὡς τήν ἄλλη, ὅσο εἶναι στήν κοιλιά τῆς μητέρας του. Καί σέ ὅλη τή ζωή του αὐτό τό πλάσμα δέν θά γνωρίσει καλύτερες ἡμέρες.

(Ἀπόσπασμα ἀπό σχόλιο τῆς Γένεσης (Bereshit)
τῆς Σεφεραδιτικῆς Ἐγκυκλοπαίδειας Ne'am Lo'ez, Ἰστανμπούλ 1730)

Τίς δύσκολες ἡμέρες τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 2008 ἔκανε τήν ἐμφάνισή του στίς προθήκες τῶν βιβλιοπωλείων ἀπό τό Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας» ἡ ἑλληνική μετάφραση τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀνρί Ἀτλάν (Henri Atlan) *Ἡ τεχνητή μήτρα*, πού, ἀπό ὅ,τι φαίνεται, μᾶλλον πέρασε ἀπαρατήρητη, ἄν ἐξαιρέσει κανεῖς κάποια ἐκλαϊκευτικῆς φύσεως ἀφιερῶματα σέ ἰατρικές στήλες τοῦ ἡμερήσιου ἀθηναϊκοῦ Τύπου.¹

Καί ὅμως, παρόλο πού ὁ συγγραφέας του εἶναι ἓνας διάσημος καί ἀπό τούς πιό ἀναγνωρισμένους στόν ἐπιστημονικό κλάδο του γενετιστής, ἡ τεχνητή μήτρα δέν εἶναι ἓνα βιβλίον ἐκλαϊκευτικῆς γνώσης, πού προορίζεται νά δημοσιοποιήσει μέ εὐληπτο τρόπο ἓνα αὐστηρά ἐπιστημονικό ζήτημα σέ ἓνα κοινό εὐρύτερο ἀπό τήν κλειστή κοινότητα

Ἡ Μαρίνα Μαροπούλου γεννήθηκε τό 1956 στήν Ἀθήνα.

¹ Σπ. Μανουσέλης, «Παιδιά μιᾶς Τεχνητῆς μήτρας», ἐφ. *Ἐλευθεροτυπία*, ἔνθετο *Ἐπιστήμη καί Τεχνολογία*, 6.10.2008.

τῶν εἰδικῶν. Καί παρότι καταπιάνεται μέ μιά τεχνική ἀδυνατότητα —πρός τό παρόν—, τό βιβλίο δέν εἶναι μιά τεχνολογική μελλοντολογία οὔτε, κατά μείζονα λόγο, ἕνα πόνημα ἐπιστημονικῆς φαντασίας, τουλάχιστον μέ τή συμβατική ἔννοια τοῦ ὄρου. Τό βιβλίο δέν κοιτάζει τόν τόπο τοῦ μέλλοντος ἀλλά ἕναν χῶρο χαρτογραφημένο ἀπό δεδομένα τοῦ παρόντος. Δέν εἶναι μιά εἰκοτολογία ἀλλά ἕνας λόγος παροντικός.

Ὅσο δέ γιά τή μικρή ἀναγνωστική του ἀπήχηση τίποτε δέν θά ἔπρεπε νά ξενίζει λιγότερο, ἂν λάβει κανεῖς ὑπόψη πῶς τόσο τό εἰδικό θέμα τοῦ βιβλίου στό ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ τίτλος «τεχνητή μήτρα» —μιά καινοτόμος συσκευή, ἕνα εἶδος «θερμοκοιτίδας» πού διαθέτοντας ἰδανικές συνθῆκες γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμβρίου (τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς σέ ἐνδομήτρια φάση) θά μπορεῖ νά ὑποκαταστήσει στό μέλλον τή γυναικεία κυοφορία καί τόν τοκετό, ἀλλά καί ἕνα ὄνομα γιά τήν περιγραφή ὅλων τῶν πιθανῶν μεθόδων πού ἐπιτρέπουν τήν ἀνάπτυξη ἀνθρώπινων ἐμβρύων ἔξω ἀπό τό σῶμα τῶν γυναικῶν, ἀπό τή στιγμή τῆς γονιμοποίησης μέχρι τή γέννηση (ἐξωγένεση)—,² ὅσο καί τά εὐρύτερα ζητήματα μέ τά ὁποῖα εἶναι συυφασμένη —ἡ εἴσοδος τοῦ «τεχνητοῦ» στό χῶρο τῆς ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς καί ζωῆς, τό πρῶτο στάδιο τῆς ὁποίας θεαματικά ἐγκαινιάστηκε μέ τήν καθιέρωση (ὡς δυνατότητα καί ὡς νομιμοποίηση) τῆς ἐξωσωματικῆς γονιμοποίησης μέ τή βοήθεια τῶν ἀποκαλούμενων βιοτεχνολογιῶν τῆς ζωῆς, οἱ ὑπαρκτές ἢ μελλοντικές δυνατότητες πού αὐτές ἀνοίγουν, τά ἐπιτρεπτά καί ἀνεπίτρεπτα ὅρια περαιτέρω κοινωνικοποίησής τους—, παραμένουν «οὐρανοκατέβατα» γιά τόν δημόσιο διάλογο στήν Ἑλλάδα, τό χῶρο δηλαδή πού προετοιμάζει μεταξύ ἄλλων καί ἀναγνωστικά ἐνδια-

² Ὁ ὅρος «ἐξωγένεση» ἐπινοήθηκε ἀπό τόν ὁραματιστή γενετιστή Τζῶν Μπ. Σ. Χάλνταϊν (John B. S. Haldane) στή δεκαετία τοῦ 1930 γιά νά ὑποδηλώσει τό σύνολο τῶν τεχνικῶν δυνατοτήτων πού θά ἐπέτρεπαν τήν ἀνάπτυξη τοῦ προεμβρίου καί στή συνέχεια τοῦ ἐμβρίου ἐκτός τοῦ μητρικοῦ σώματος σέ μιά ἐξωτερική ἢ μιά τεχνητή μήτρα. Μέχρι πρόσφατα, καί κυρίως χάρις στό ἔργο τοῦ Ἄλντου Χάξλεϋ, ἀποτελοῦσε ἕναν ἀπό τοὺς προσφιλεῖς κοινούς τόπους τῆς ἐπιστημονικῆς φαντασίας. Σήμερα ὠστόσο βρίσκεται στό ἐπίκεντρο πολλῶν ἐρευνητικῶν προγραμμάτων ἀνά τόν κόσμον, κάποια ἀπό τά ὁποῖα εἶναι ἤδη σέ θέση νά παρουσιάσουν ἐνδιαφέροντα πορίσματα. Μιά συνοπτική περιγραφή τῶν μεθόδων τῆς ἰατρικά ὑποβοηθούμενης τεκνοποίησης, πού ἀποτελεσε καί τήν πηγὴ πληροφοροφύησης γιά τή συγγραφή τοῦ παρόντος ἄρθρου, στό Jacques Testart, *Τεχνητή Ἀναπαραγωγή*, μτφρ. Κάλλια Τσίτα, Π. Τραυλός-Ε. Κωσταράκη, Ἀθήνα 1996. Γιά μιά θεωρητική προσέγγιση τοῦ ζητήματος τῆς ἐξωγένεσης, βλ. Philippe Deschamps, *L'utérus, la technique et l'amour. L'enfant de l'ectogenèse*, PUF, Παρίσι 2008.

φέροντα. Μολονότι ἡ ἑλληνική περίπτωση δέν στερεῖται οὔτε ἑνός πρόσφατα ψηφισμένου σχετικοῦ νομικοῦ πλαισίου οὔτε καί μιᾶς εὐρύτατης χρήσης στήν κοινωνικοϊατρική πράξη αὐτῶν τῶν μεθόδων στό χώρο τῆς ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς, τά ζητήματα αὐτά θεωροῦνται, γιά τά ἑλληνικά δεδομένα, ἀντι-πολιτικά —τοῦ «ἰδιωτικοῦ χώρου»— καί ἐκτοπιζόνται στήν παραμορφωτική ζώνη τοῦ τηλεοπτικοῦ μεσημεριοῦ.

Στόν ἀντίποδα, οἱ σκέψεις πού ἀναπτύσσονται σέ αὐτό τό βιβλίο ἔχουν ὡς ἀφορμή καί προσανατολισμό μίαν εὐρύτατη καί ἰδιαίτερα φορτισμένη δημόσια συζήτηση μέ πολλά συλλογικά καί ἀτομικά ὑποκείμενα πού ἀναπτύχθηκε στίς πρό τῆς οικονομικῆς κρίσης κοινωνίες τοῦ δυτικοῦ κόσμου τῆ δεκαετία τοῦ 1990 καί ἡ ὁποία παραμένει ἀνοιχτή μέχρι σήμερα, ἄν καί σέ μειωμένη ἔνταση εἶναι ἀλήθεια. Μιά ἀπό τίς στιγμές κορυφώσεως τῆς ὑπῆρξε ἡ ἐποχή τῆς δημόσιας διαβούλευσης πού ἀνοίξε ἐνόψει τῆς ψήφισης τῶν καλούμενων νόμων τῆς βιοηθικῆς, τῶν νόμων δηλαδή πού θέτουν γιά τό παρόν καί γιά τό μέλλον τό πλαίσιο νομιμότητας τῶν ἱατροτεχνολογικῶν ἐπεμβάσεων στήν ἀνθρώπινη ζωή, τό θάνατο καί τό ἀνθρώπινο σῶμα, ἐντός τοῦ πλαισίου τῶν ὁποίων, στήν περίπτωση τῆς Γαλλίας, εἰσῆχθησαν καί οἱ ἀποκαλούμενοι ἱατρικοί τρόποι ὑποβοήθησης τῆς ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς.³

Ὡς προέκταση αὐτῆς τῆς γενικότερης συζήτησης μᾶς συστήνεται τό βιβλίο καί ὑπ' αὐτήν τήν ἔννοια εἶναι βαθύτατα πολιτικό. Ἀπορροφᾷ δημοσιοποιημένα ἐπιχειρήματα πού ἔχουν διαμορφωθεῖ σέ ποικίλα ἐπιστημονικά περιβάλλοντα καί προβάλλει θέσεις ἀπό τόν οἰκεῖο στόν συγγραφέα ἐπιστημονικό χώρο, τό χώρο τῆς γενετικῆς ἐπιστήμης, κατάλληλα ἐπεξεργασμένες ὥστε νά ἀνατροφοδοτήσουν τή δημόσια συζήτηση. Δέν εἶναι πάντως ἕνα πολιτικό βιβλίο, ἄν πίσω ἀπό αὐτόν τό χαρακτηρισμό περιμένει κανεῖς νά συναντήσῃ ὅσα παραδοσιακά σηματοδοτεῖ ὁ ὅρος πολιτικό: ἐπιχειρήματα ἐν θερμῷ καί στράτευση

³ Ἡ προβληματική πού ἀναπτύσσεται στό κείμενο παρακολουθεῖ τίς θέσεις τοῦ συγγραφέα μέσα ἀπό τό γαλλικό παράδειγμα νομιμότητας τῶν βιοτεχνολογιῶν τῆς ζωῆς. Ἡ ἑλληνική περίπτωση εἶναι διαφοροποιημένη, ἀφοῦ ἡ γαλλική νομοθεσία (ἄρ. 16-17 γαλλ. Α.Κ.) ἀπαγορεύει τήν παρένθετη μητρότητα (ἐγκυμοσύνη καί τοκετός γιά λογαριασμό τρίτου) καί διατηρεῖ τήν ἐγκυμοσύνη καί τόν τοκετό ὡς ἀμετάθετο θεμέλιο τῆς μητρότητας. Ὡστόσο τά περισσότερα ζητήματα μέ τά ὁποῖα καταπιάνεται, κυρίως ἐκεῖνα πού ἀναδεικνύει ἡ σκοπιά τοῦ φύλου, ἔχουν ἀναφορά καί σημασία καί γιά τήν ἑλληνική περίπτωση.

πίσω από ἤδη διαμορφωμένες θέσεις μέ ἕνα καθαρὸ ὑπέρ ἢ κατά.

Μακριά από τό ιδιαίτερα ἐκδραματισμένο καί πολωτικό κλίμα πού χρωμάτισε τό κοινωνικό πλαίσιο πρόσληψης τῶν νέων τεχνολογικῶν κατακτήσεων, ἀρχῆς γενομένης ἀπό τήν ἐξωσωματική γονιμοποίηση in vitro —τό «κουτί τῆς Πανδώρας» ἢ τό «κέρας τῆς Ἀμαλθείας», ἡ δόξα τοῦ ἀνθρώπινου ἢ ἡ ἀπειλή τοῦ ἀπάνθρωπου;—, ὁ Ἄνρι Ἀπλάν, μέ ἀφορμή μιὰ νέα τεχνολογική καινοτομία ἐπί θύραις αὐτῆ τῆ φορά, τήν τεχνητή μήτρα, ἐπιχειρεῖ μιὰ συνολικότερη ἐπανατοποθέτηση τοῦ ζητήματος τῆς τεχνολογικά ὑποβοηθούμενης ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς, ἐπιμένοντας στά πραγματικά διακυβεύματα πού λανθάνουν καί στίς προβλέψιμες προκλήσεις πού θέτει ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξή τους γιά τίς σύγχρονες ἀνθρώπινες κοινωνίες, τίς ἀντιλήψεις καί τά ἤθη τους. Ἐπιδιώξῃ του εἶναι νά ἀνοίξει ἕναν οὐδέτερο καί νηφάλιο χῶρο συζήτησης μέσα στόν ὁποῖο ἡ τεχνητή μήτρα θά μπορούσε νά κατοικήσει ὡς ἔλλογο ζήτημα. Μέ τόν τρόπο πού ταιριάζει δηλαδή στόν ἐνεργό Δυτικό πολίτη τοῦ 21ου αἰ., τόν ἀποστασιοποιημένο ἀπό τά θρησκευτικά δόγματα μεταθρησκευτικό ἄνθρωπο, τόν ἀπομυθοποιητικό ἀναγνώστη τῶν ἀφηγήσεων τῶν Ἱερῶν Βιβλίων, τόν χρήστη τῶν ἐξελιγμένων τεχνολογιῶν, τόν εὐαίσθητο στή φεμινιστική προβληματική τῆς ισότητας καί τό αἴτημα τῆς ἀπαλλαγῆς τῆς γυναίκας ἀπό τόν «καταναγκασμό τῆς ἀναπαραγωγῆς». Αὐτόν πού ἀσκειῖται σέ μεταίχμακούς στοχασμούς καί ἐμπιστεύεται τῆ φαντασιακή ἐπινοητικότητα ἐξίσου μέ τήν τεχνική. Αὐτόν πού γνωρίζει τῆ δημιουργική ἰσχύ τῆς φαντασίας καί κινεῖται ἄνετα στό πολυπολιτισμικό ἀρχεῖο τῶν μυθικῶν ἀφηγήσεων καί στό ρεπερτόριο τῶν ἐξωτικῶν θεογονιῶν τῶν ἐθνογραφικῶν συλλογῶν, ἀλλά καί στίς λογοτεχνικές ἐπινοήσεις, ὅπου καί ἐντοπίζει «ἐξωπραγματικές», μή «ἐμπειρικές» ὄντογένεσεις καί παραδείγματα πού «κάνουν ζωή» καί θά μπορούσαν μέσω ἑνός ιδιαίτερου συστήματος συναφειῶν/ἀναλογιῶν νά ἀντιστοιχηθοῦν συνειδητά πρὸς τίς νέες δυναμικότητες τῶν τεχνολογιῶν τῆς ζωῆς. Ἐτσι στό βιβλίο εἶναι παρόντες ὁ Διόνυσος καί ἡ Ἀθηνα, ὁ ἀναγεννώμενος ἀπό τίς στάχτες του Φοίνικας, ἡ Χίμαιρα καί ὁ ἔγκυος Δίας, μεταλλαγμένοι σέ ἐπιστημονικά σημαίνοντα τῆς ἐξωσωματικῆς γονιμοποίησης, τῆς ἐξαγένεσης, τῆς μεταμόσχευσης, τῆς κλωνοποίησης, τῆς αὐτοαναπαραγωγῆς κ.λπ. Καί ὅσο πιό «ἐξωτικό» τό παράδειγμα τόσο καλύτερα ἀγκυλιάζεται ἡ νέα κοσμοπολίτικη οἰκουμενικότητα στήν ὁποία παραπέμπει ἡ

έννοια τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς: τὸ πολυπολιτισμικὸ ἀνθρώπινο εἶδος. Ὡστόσο κάποιος ἀπόηχος ἀπὸ τὶς δημόσιες ἀντιπαραθέσεις καὶ συζητήσεις τῆς δεκαετίας τοῦ 1990 ἔρχεται στὸν Ἕλληνα ἀναγνώστη αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, κάτι πού εἶναι πολλαπλά χρήσιμο. Μπορεῖ νὰ διαμορφώσει ἐνδεχομένως ἕνα μέτρο γιὰ τὴν ἐκτίμηση τῆς ἀπόστασης πού χωρίζει τὶς μέριμνες καὶ τὴ θεματικὴ τῆς ἐλληνικῆς ἀπὸ τὴ δυτικὴ δημόσια σφαῖρα. Μπορεῖ ἐπίσης νὰ σχηματίσει μιὰ καλύτερη ἰδέα γι' αὐτὸ πού μεταξὺ ἄλλων δίχασε τοὺς Ἀμερικανούς στὶς πρόσφατες ἐκλογές, ἀφοῦ στὴν τελευταία ἐκλογικὴ ἀναμέτρηση τῶν ΗΠΑ δὲν ἀναμετρούνταν μόνο οἱ δύο ὑποψήφιοι τοῦ ρεπουμπλικανικοῦ καὶ τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος γιὰ τὸ προεδρικό ἀξίωμα, ἀλλὰ καὶ δύο πολιτικὲς «θέσεις», δύο πολιτικὰ «κόμματα» ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀμβλωσης, ἢ pro life καὶ ἢ pro choice θέση.⁴ Ἡ νὰ ἐνημερωθεῖ γιὰ τὴ μεγάλη σέ δημοσιότητα στὴ Γαλλία ὑπόθεση Περρὺς (affaire Perruche), ἢ ὁποία μεταξὺ ἄλλων ἔφερε στὸ δημόσιο προσκήνιο τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσον εἶναι νοητὴ ἢ ὑπαρξὴ μιᾶς ζημιόφρου στὸ πρόσωπο ζωῆς (του) (wrongful life), λόγῳ τῆς ὁποίας ἕνα οἰονεὶ πρόσωπο –φορέας ἑνὸς δικαιώματος στὴ ζωὴ–, τὸ ἔμβρυο, δικαιούται νὰ ἀσκήσει ἀγωγή ἀποζημίωσης ἐναντίον τοῦ ὑπαίτιου σέ ἕνα βαθμὸ τόσο γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ζημίας ἀλλὰ καὶ γι' αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν τὴ ζωὴ (του) γιαιτροῦ.⁵ Ὁ ἀντίκτυπος πού εἶχε ἢ ὑπόθεση αὐτὴ στὴν

⁴ Ἡ pro life καὶ ἢ pro choice ἐπιλογή συνοψίζουν δύο διαφορετικὲς ἀντιλήψεις τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας. Στὴν πρώτη περίπτωση ἢ ζωὴ ἀνάγεται σέ ἀπόλυτη ἀξία πού ὑπερβαίνει τὴν ὑποκειμενικὴ ἐλευθερία. Στὴ δεύτερη περίπτωση τὸ δικαίωμα στὴν αὐτοδιάθεση τοῦ σώματος ἀνήκει στὴν σφαῖρα τῆς ὑποκειμενικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπομένως ὑπόκειται στὴν κυριαρχικὴ ἀπόφαση τοῦ ὑποκειμένου.

⁵ Νομικὴ καὶ δογματικὴ διαμάχη στὴ Γαλλία πού ξέσπασε μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀγωγή ἀποζημίωσης πού κατέθεσε στὰ γαλλικὰ δικαστήρια ὁ ἀνήλικος Νικολά Περρὺς (Nicolas Perruche), ἐκπροσωπούμενος ἀπὸ τὴ μητέρα του, ἐναντίον τοῦ μαιευτῆρα-γιατροῦ της, ἐπειδὴ, λόγῳ λάθους στὴ διάγνωση κατὰ τὸν προγεννητικὸ ἔλεγχο τῆς ἐγκύου μητέρας, ὁ γιατρός δὲν διαπίστωσε πὼς τὸ κυοφορούμενο εἶχε προσβληθεῖ ἀπὸ μιὰ βαριά ἀσθένεια τὴν ὁποία μετέδωσε σέ αὐτὸ ἢ μητέρα του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ γεννηθεῖ ἀνάπηρο. Ἡ ἀγωγή στρεφόταν κατὰ τοῦ γιαιτροῦ γιαι, παρὰ τὸ ὅτι ἢ μητέρα εἶχε δώσει ἐντολὴ στὸν γιαιτρό, σέ περίπτωσιν πού αὐτὸς διαπίστωνε τὴ βλάβη τοῦ ἐμβρύου, νὰ προβεῖ σέ τεχνητὴ διακοπὴ τῆς ἐγκυμοσύνης, αὐτὸς λόγῳ ἐσφαλμένης διάγνωσης δὲν πραγματοποιοῖσεν τὴ «νόμιμη» γιὰ τὸ νομικὸ καθεστὼς τῆς Γαλλίας ἀμβλωση. Γιὰ μιὰ ἐμπεριστατωμένη ὄσο καὶ ἐμβριθὴ πραγμάτευση τῶν νομικῶν ζητημάτων πού ἀνέκυψαν ἀπὸ τὴν ὑπόθεση Περρὺς, βλ. Olivier Cayla καὶ Yan Thomas, *Du droit de ne pas naître*, Gallimard, Παρίσι 2002, καὶ τὶς σ. 260-276 τοῦ ἀνά χεῖρας τεύχους.

κοινή γνώμη καί τά νομικά ἐρμηνευτικά προβλήματα πού δημιούργησε ἀποτέλεσαν τήν ἀφορμή γιά τήν εἰσαγωγή μιᾶς διάταξης στόν πρόσφατο νόμο τόν σχετικό μέ τά δικαιώματα τῶν ἀσθενῶν καί τήν ποιότητα τοῦ συστήματος ὑγείας (ἄρ. 1 τοῦ Ν. τῆς 4ης Μαρτίου 2002) δυνάμει τῆς ὁποίας «κανεῖς δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ ὅτι ζημιώνεται ἀπό μόνο τό γεγονός τῆς γέννησής του».

Ὁ στόχος ὡστόσο τοῦ παρόντος σημειώματος δέν εἶναι τό συγκείμενο ἤ τό ἀρχικό πλαίσιο ἀναφορᾶς τοῦ βιβλίου. Οὔτε καί μιᾶ κριτική ἐπί τῆς μᾶλλον θετικῆς στάσης πού ὁ συγγραφέας υἰοθετεῖ ἀπέναντι στόν νέο κόσμο τῶν βιοτεχνολογιῶν. Σέ τελευταία ἀνάλυση πρυτανεύει ἡ θέση του γιά τήν ἀνοικτότητα τῶν βιοτεχνολογιῶν, ὅπως καί κάθε ἐπιστημονικοῦ ἐπιτεύγματος, γιά τήν ἐγγενή ἀοριστία τους, τήν ικανότητά τους νά προσαρμύζονται τόσο γιά τό «καλό» ὅσο καί γιά τό «κακό», ἐφόσον τό μέχρι πού μποροῦν ἤ ὀφείλουν νά πᾶνε καί τό πλαίσιο ἐντός τοῦ ὁποίου ἐνεργοποιοῦνται εἶναι, καί ὀφείλει νά εἶναι, ζήτημα πολιτικῆς, δηλαδή ἀνθρώπινης ἀπόφασης καί εὐθύνης.

Τό παρόν κείμενο καταθέτει ἕναν παράλληλο προβληματισμό γύρω ἀπό ἐπιμέρους ζητήματα καί ιδέες πού ἀπασχολοῦν τόν συγγραφέα υἰοθετώντας μιᾶ νομική καί κοινωνιολογική ὀπτική. Ἐχει ὡς ἀφορμή τήν ἀναγνωστική ἐπαφή μέ τό βιβλίον καί θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ πώς συναντᾶ τή σκέψη του εἴτε ὡς θετική προέκταση εἴτε ὡς κριτικός σχολιασμός της. Σέ κάθε περίπτωση ἀποτελεῖ τό προϊόν ἑνός μᾶλλον ἀμφίθυμου αἰσθήματος πού γεννήθηκε κατά τήν πρώτη ἀνάγνωση καί ἔκτοτε διατηρεῖται ἀπαραμείωτο σέ ἰσχύ καί ἔνταση καί τό ἴδιο ζωντανό μέχρι σήμερα.

Ἡ ἱστορικότητα τοῦ παρόντος

Εἶναι ἀλήθεια πώς γιά τόν ἐκκοινωνισμό (ἐκπολιτισμό) ἑνός φανταστικοῦ τεχνολογικοῦ ἐπιτεύγματος, ὅσο ἀδιανόητο καί ἄν μοιάζει ἐκ πρώτης ὄψεως, θά ἀρκοῦσαν καί μόνο ἡ δυνατότητα ὀνοματοθεσίας του —«τεχνητή μήτρα»— ὅπως καί ἡ δυνατότητά του νά τοποθετηθεῖ στήν ἀκολουθία καί τή λογική μιᾶς σειρᾶς ἤδη θεσμοθετημένων (νομιμοποιημένων) πρακτικῶν — αὐτῶν πού περιγράφονται ὡς μέθοδοι τεχνητῆς ὑποβοήθησης τῆς ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς. Ἡ τεχνοϊατρική αὐτή καινοτομία θά ἀποκτοῦσε ἔτσι μιᾶ εἰσηγμένη κοινωνικότητα καί νόημα ὡς ἀποτέλεσμα εἴτε μιᾶς πράξης πλαισίωσης καί ἐναρμόνισής της πρὸς ἕνα σύνολο ἤδη καθιερωμένων κοινωνι-

κῶν πρακτικῶν εἶτε, χάρις στό ὄνομα, μιά θέση ἐντός τῆς ἤδη παρούσας συμβολικῆς τάξης τοῦ λόγου. Αὐτή τήν τακτική ἀκολουθεῖ καί ὁ συγγραφέας τῆς *Τεχνητῆς μήτρας*, ὄχι μόνο γιατί γνωρίζει πῶς κανένα ὑλικό ἐπίτευγμα δέν βγαίνει ποτέ «γυμνό» στή σκηνή τοῦ κόσμου ἀλλά καί γιατί μᾶς συστήνεται ὡς ἐπιστήμονας μέ κοινωνική συνείδηση. Ἀπό τή σκοπιά τῶν κοινωνικῶν ἐπιπτώσεών της λοιπόν θά κληθεῖ τόσο ὁ ἴδιος ὅσο καί οἱ ἀναγνώστες στούς ὁποίους ἀπευθύνεται, οἱ ὁποῖοι συνήθως στοχάζονται παρόμοια ζητήματα φευγαλέα καί ἐπιφανειακά εἶτε ἀπό τή θέση μιᾶς αἰριοῦ καχυποψίας, εἶτε ἀπό τή θέση μιᾶς αὐτοματικῆς ἀποδοχῆς, νά διατυπώσουν τήν ἐτυμολογία τους γύρω ἀπό τήν κοινωνικότητα ἢ τήν ἀντικοινωνικότητα τῆς «τεχνητῆς μήτρας», ὅπως καί κάθε καινοτομίας.

Ἐπάρχει ὅμως καί ἓνας ἄλλος τρόπος προσέγγισης τῆς τεχνητῆς μήτρας. Ἐπόγειος καί πιό ἀπαιτητικός, στοχεύει στήν ἀναζήτηση τῆς «κρυμμένης», ὑπνοούμενης κοινωνικότητάς της ἤδη ἀπό τή στιγμή τῆς σύλληψῆς της ὡς ιδέας.

Ἀφετηρία τοῦ παρόντος ἀποτελεῖ ἡ θέση πῶς ἡ γέννηση καί ὁ σχηματισμός μιᾶς ιδέας (δυνατότητας) ἐξωγένεσης ἀνθρώπινων ὄντων δέν εἶναι ὑπόθεση πρωτίστως τῆς καθαρῆς προόδου τῶν τεχνολογιῶν τῆς ζωῆς ἢ μιᾶς δημιουργικῆς ἐπιστημονικῆς φαντασίας. Ἡ τεχνητή μήτρα δέν εἶναι μόνο ἓνα ὑλικό ἐπιστημονικό ἐπίτευγμα τοῦ ἀπομονωμένου ἀπό τήν κοινωνία ἐπιστημονικοῦ ἐργαστηρίου ἀλλά ἓνα κοινωνικά καί ἱστορικά προσδιορισμένο ἐκτός ἐργαστηρίου γεγονός, μιά κοινωνιογενῆ κατασκευή, στό σχηματισμό τῆς ὁποίας συμμετέχει, μέ τήν πιό κυριολεκτική ἔννοια τῆς λέξης, ὀλόκληρη σειρά ἀπό ὑλικές πρακτικές καί ἀντιληπτικές δυνατότητες καί δεδομένα τοῦ εὐρύτερου περιβάλλοντος, ὑπαρκτά καί ἐνεργά ἤδη στό παρόν της, τό χῶρο καί τό χρόνο δηλαδή μέσα στόν ὁποῖο ὑπάρχουν καί οἱ συνειδήσεις πού καλοῦνται νά τή σκεφτοῦν καί νά τήν ἐκτιμήσουν. Πατάει στό ἔδαφος τους καί διαγράφεται ὡς δυνατότητα ἢ ἀδυνατότητα ἀπό τόν ὀρίζοντα πού διανοίγει ἡ δυναμική τους.⁶

Οἱ δυνατότητες (ἢ ἀδυνατότητες) αὐτές δέν εἶναι μόνο ὑλικῆς/πρακτι-

⁶ Γι' αὐτή τή θέση, βλ. ἐνδεικτικά Wiebe E. Bijker, «Κατανοώντας τό τεχνολογικό πολιτιστικό μῶρφωμα (technological culture) μέσα ἀπό μιά μορφοποιητική θεώρηση τῆς ἐπιστήμης, τῆς τεχνολογίας καί τῆς κοινωνίας», στό Δ. Ἀγραφιῶτης (ἐπιμ.), *Θεωρήσεις Ἐπιστήμης, Τεχνολογίας, Κοινωνίας*, Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2008, σ. 35-53.

κῆς φύσεως ἀλλά κυρίως νοητικῆς/ἀντιληπτικῆς. Σχετίζονται μέ ἐνεργές πολιτισμικές ἀντιλήψεις καί βιώσεις τῆς ζωῆς, τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου καί τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, ἡ ἱστορικότητα τῶν ὁποίων —τό γεγονός δηλαδή ὅτι αὐτές μεταβάλλονται καί δέν εἶναι ἀκίνητες στό χρόνο— δέν εἶναι ἄμεσα προσιτή στήν ἀνθρώπινη ἀντίληψη.

Ἡ ἔνταξη τῆς περιπτώσεως τῆς τεχνητῆς μήτρας (ὅπως καί κάθε ἄλλης τεχνολογικῆς ἐπιπέσεως) μέσα σέ μία λογική ἱστορικότητας τῶν ὄρων παραγωγῆς της συνεπάγεται γιά τόν ἀναγνώστη τήν ἀνάγκη ἐπίγνωσε τῆς ἱστορικότητας τοῦ δικοῦ του παρόντος, τῶν τομῶν καί τῶν συνεχειῶν πού τό ὀρίζουν. Ὑποβάλλει μία ἀνάγκη ἀναστοχασμοῦ. Δύσκολη ἄσκηση, καθώς αὐτή ἐπιτελεῖται μέσω τῆς γλώσσας πού ὡς ἀδρανές καί στατικό ὑλικό δίνει τήν ψευδαίσθηση πώς «μιλώντας μέ τίς ἴδιες λέξεις μιλοῦμε κάθε φορά γιά τά ἴδια πράγματα». Ἀλλά καί δύσκολο ἐγχείρημα, ἀφοῦ ἡ θητεία σέ ἕναν τέτοιο τρόπο σκέψεως δέν ὑπακούει σέ κανένα προδεδωμένο μοντέλο. Ἀντίθετα πρέπει νά μορφοποιηθεῖ/δημιουργηθεῖ ἐξ ὑπαρχῆς ἀπό τό ἴδιο τό ὑποκείμενο τῆς σκέψεως, μέ μόνιμη συντροφιά του τήν ἀπροσδιοριστία, τήν πολλαπλότητα, τήν ἐνδεχομενικότητα.

Ἄς δοῦμε μέσα ἀπό παραδειγματικές ἱστορικές καί σύγχρονες μορφές νομικῆς ρύθμισης τῶν δυτικῶν κοινωνιῶν πού πλαισίωσαν καί πλαισιώνουν τήν ἀνθρώπινη ἀναπαραγωγή τίς τομές καί τίς συνέχειες πού οἰκονομοῦν μεταξύ ἄλλων τό χῶρο τοῦ ἐπιτρεπτοῦ καί τοῦ ἀπαγορευμένου καί ἐπομένως τήν εὐτοπία ἢ δυστοπία τῆς «τεχνητῆς μήτρας».

Τό πρόσωπο, τό σῶμα καί ἡ «ζωή»

Ἡ πρωτοφανῆς ἀνάπτυξη τῆς βιολογίας καί τῆς γενετικῆς στό δεύτερο μισό τοῦ 20οῦ αἰ. δέν συνεπάγεται μόνο τήν πρακτική (ὕλική) δυνατότητα νά ἀπαντηθοῦν ζητήματα πού στό παρελθόν ἦταν ἀνεπίλυτα ὅπως ἡ ἀνθρώπινη στειρότητα καί ὑπογονιμότητα. Ἐπέτρεψε στόν ἄνθρωπο νά ἀποκτήσει τίς γνώσεις καί τίς τεχνικές ὥστε νά γίνει κύριος τῆς δικῆς του παραγωγῆς/ἀναπαραγωγῆς (πρός τό παρόν τῆς ἀρχικῆς της φάσεως — ἐξωσωματική γονιμοποίηση), ἢ νά διαμεσολαβεῖ στό ἀναλυμένο σέ διαδοχικές καί «αὐτόνομες» μεταξύ τους φάσεις ἀναπαραγωγικό γεγονός.

Οἱ ἐξελιξέες αὐτές συμβαδίζουν μέ τήν ταυτόχρονη ἀνάδυση καί παγίωση στή δημόσια σφαῖρα μιᾶς νέας ἔννοιας τῆς (ἀνθρώπινης)

ζωής.⁷ Πρόκειται για μία ευρύτερη, ουσιαστικοποιημένη και μή ανθρωποκεντρική αντίληψη ζωής, πού βαίνει παράλληλα ή ανταγωνιστικά, σέ κάθε περίπτωση πάντως βρίσκεται σέ διακριτή απόσταση από τήν κεντρική για τό δίκαιο έννοια τοῦ φυσικοῦ προσώπου, μέ τήν ὁποία μέχρι πρότινος ἦταν ἀναπόσπαστα συνδεδεμένη, ὡς συστατικό χαρακτηριστικό/ιδιότητά του. Στή λογική τῆς δημόσιας σφαίρας ἡ ζωή ὑπῆρχε διά και ἐντός τοῦ (ζῶντος) προσώπου, μέ τήν έννοια ὅτι ἡ ἀρχή και τό τέλος της ὀριοθετοῦσαν τό πρόσωπο στό χρόνο και, καθώς αὐτά τά νομικά γεγονότα ἀντιστοιχοῦνταν και εὐθυγραμμίζονταν μέ τά πραγματικά γεγονότα τῆς ἀνθρώπινης γέννησης και τοῦ θανάτου, τά πολιτικοποιοῦσαν. Σήμερα ἡ έννοια τῆς ζωῆς διεκδικεῖ νά κατανοηθεῖ ἀνεξάρτητα, αὐτόνομα και πολλές φορές ἐρήμην τοῦ κάθε συγκεκριμένου προσώπου, ὡς μία ἰδιαίτερη ὄντοτητα, μία ἀνθρωποποιημένη ἄτμητη μονάδα, ὑποκείμενο προστασίας/φορέας δικαιωμάτων και «ἀνθρώπινης ἀξίας». Τό ἄλλοτε «δῶρο» τοῦ Θεοῦ-δημιουργοῦ τῆς ζωῆς, και κατόπιν θαῦμα τῆς φύσης, στή χειραφετημένη ἀντίληψη τοῦ 21ου αἰ. διαθέτει αὐθυπαξία και αὐτοτέλεια —ὑπάρχει ἀπό μόνο του— και δικό του ζωτικό χῶρο. Ἀποτελεῖ ἕνα συλλογικό ἀγαθό πού ἀνήκει σέ μία ευρύτερη κοινότητα ζώντων ὀργανισμῶν, τό ἀνθρώπινο εἶδος. Εἶναι ἕνα ἐγγενές, σπάνιο (καθότι ἀναγκαστικά περιορισμένο ὡς πρός τίς δυνατότητες παραγωγῆς του) και πολύτιμο ἀγαθό, ὅπως ἦταν κάποτε ἡ υἰεία. Ἐκδηλώνεται ὑπό πολλές «μορφές» ἢ «ἐκδοχές», ὅχι ἀπαραίτητα ἤδη γνώριμες σέ ἐμᾶς, οἱ ὁποῖες αὐτοτελεῶς τίθενται ὑπό πολιτική προστασία. Μία ἀπό αὐτές δέν θά μπορούσε παρά νά εἶναι και τό ἔμβρυο.⁸

Σέ αὐτή τή νέα ἀντίληψη ζωῆς ἀντιστοιχεῖ μία ἄλλη ἐννόηση τοῦ ἀνθρώπινου σώματος.⁹ Αὐτό δέν γίνεται ἀντιληπτό ὡς μία ἰδιότητα τοῦ προσώπου πού τό ὀριοθετεῖ στό χῶρο, δέν εἶναι τόσο ἢ μόνο τό

⁷ Για τή νέα θεώρηση τῆς ζωῆς βλ. ἐνδεικτικά L. Sfez, *Le rêve biotechnologique*, PUF, σειρά «Que sais-je?», Παρίσι 2001, σ. 57-81· Stephane Bauzon, *La personne biojuridique*, PUF, Παρίσι 2006, σ. 103-120.

⁸ Pr. René Frydman, *Dieu, la Médecine et l'Embryon*, Odile Jacob, Παρίσι 1997· L. Boltanski, *La condition fatale. Une sociologie de l'engendrement et de l'avortement*, Gallimard, Παρίσι 2004· Marcela Jacob, *L'Empire du ventre. Pour une autre histoire de la maternité*, Fayard, Παρίσι 2004.

⁹ David le Breton, *L'adieu au corps*, Métailié, Παρίσι 1999, σ. 69· Marcela Jacob, «Quel statut pour le corps humain?», στό περ. *Cahiers français*, τχ. 294, 2000, σ. 79-87.

στοιχεῖο πού προσδίδει τή γνώριμη καί ἀναγνωρίσιμη μορφή στόν ἄνθρωπο (τήν ἀνθρώπινη ὑπόσταση τοῦ προσώπου) καί δέν ἀποτελεῖ ἕναν τρόπο γιά νά ὑπάρχει αὐτός μέσα στόν κόσμο. Τό ἀνθρώπινο σῶμα ἀνανοηματοδοτεῖται αὐτοτελῶς ὡς πρός τό ἀνθρώπινο πρόσωπο, ὡς φορέας/πόρος ζωῆς, ὡς χῶρος ἐντός τοῦ ὁποίου ἐπιτελεῖται ἕνα ὑπέρτερο, μέ τήν ἔννοια ὅτι ὑπάρχει πρίν καί θά ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει μετά τήν κάθε συγκεκριμένη ἀνθρώπινη ὑπαρξή, γεγονός: ἡ (ἀποπροσωποποιημένη) ζωή.

Ἡ πολιτική κοινωνία ἀναδιπλασιάζεται στήν ἐκδοχή μιᾶς κοινότητας σωμάτων πού μποροῦν, ἐντός τῶν προδιαγραφῶν τοῦ νόμου, νά θέσουν σέ κυκλοφορία καί νά ἀνταλλάξουν μεταξύ τους ὄργανα, ἰστούς, γενετικό ὕλικό, ὀργανικές λειτουργίες. Τό ἀνθρώπινο σῶμα εἶναι τό περιέχον ἑνός ἰδιαίτερου σπάνιου καί πολύτιμου βιο-υλικοῦ καί λειτουργίας: ἰστοί, ὄργανα, ὑγρά, βιολογικό ὕλικό.¹⁰ Ἰπ' αὐτό τό πρίσμα τό ἀνθρώπινο σῶμα ἐγγράφεται στή σφαῖρα τῆς ἐξουσίας τοῦ προσώπου. Τό ἀποσπασμένο ἀπό τή σωματικότητα πρόσωπο εἶναι ἕνας παραγωγός, κάτοχος καί ἰδιοκτήτης ὕλικοῦ πού παράγει τό σῶμα του, ἢ εἶναι ὁ ἀρχιχειριστής λειτουργιῶν ζωῆς πού ἐπιτελεῖ ὁ βιολογικός ὀργανισμός του.

Δέν θά ἦταν ἄστοχο νά σημειώσει κανεῖς πώς ἴχνη αὐτῆς τῆς νέας πολιτικότητας (πολιτικοποίησης) τοῦ βιολογικοῦ θά μποροῦσε νά ἐντοπίσει σέ πολλές νεότερες πρακτικές καί ἀντιλήψεις, φαινομενικά ἀσύνδετες μεταξύ τους. Γιά παράδειγμα, καθὼς ἡ μοναδικότητα τοῦ προσώπου ἔχει βρεῖ τή βιολογική της ἀντιστοίχιση στό γενετικό ἀποτύπωμα (DNA), ὁ τρόπος τῆς ἀνθρώπινης ταυτοποίησης ἀποκοινωνικοποιεῖται.¹¹ Οἱ μαρτυρικές καταθέσεις πού πιστοποιοῦν τό πρόσωπο καί τό φωτογραφικό ἀποτύπωμα τῆς ἐξωτερικά ὀρατῆς καί κοινωνικά ἐπαληθεύσιμης εἰκόνας του ἀπαρχαίωνονται, καθὼς πῶς ἀξιόπιστα μέσα ταυτοποίησής του, τά βιομετρικά δεδομένα, ἔρχονται στό φῶς (ἐξοῦ καί τό νέο πολιτικό διακύβευμα: ἐλευθέρη πρόσβαση ἢ προστασία τοῦ ἀπορρήτου τους;).

¹⁰ Marcela Jacob, «Le législateur et son scalpel. Le corps humain dans les lois bioéthiques», στό *Le crime était presque sexuel*, Flammarion, Παρίσι 2002, σ. 177-192.

¹¹ Βλ. Μαρία Γεωργίου, *Τίνος εἶναι βρέ γυναῖκα τά παιδιά; Τό γενετικό ἀποτύπωμα ἀπό τή διερεύνηση τῆς πατρότητας μέχρι τήν ἐξίχνιαση ἐγκλημάτων*, Σαββάλας, Ἀθήνα 2009.

Ἡ νομική «ἀλήθεια» τοῦ προσώπου ἔχει μετακινηθεῖ σέ ἕνα βαθύτερο καί μὴ ἀντιληπτό ἀπό τίς αἰσθήσεις σημεῖο, στή γενετική ταυτότητά του, στήν ὁποία μάλιστα, καθὼς μᾶς βεβαιώνεται, ὑπάρχει προδιαγεγραμμένη ἐν εἴδει βιολογικῆς μοίρας καί ἡ περιπέτεια τῆς μελλοντικῆς του ζωῆς.

Ἄς παραμείνουμε ὥστόσο στίς νέες ἐννοήσεις τῆς ζωῆς καί τοῦ σώματος, ὑπό τό πρίσμα τῶν ὁποίων τό ὑποκείμενο/πρόσωπο ἀνανοηματοδοτεῖται ὡς ἕνας φορέας κατοχῆς καί κοινωνικοποίησης τῆς (ἀνθρώπινης) ζωῆς, ἐνός ἀνθρώπινου βιολογικοῦ ὕλικου πού παράγει τό φαινόμενο τῆς ζωῆς. Μέ αὐτό τό ὕλικό μποροῦν νά ἐπιτελεστοῦν πράξεις ζωῆς καί θανάτου ὡς καθαρά πλέον αὐτοποιοητικά καί αὐτόβουλα ἐνεργήματα. Ἡ ἀρχή τους δέν ἐδράζεται στήν ἀνθρώπινη σωματικότητα ἀλλά σέ ἕνα σημεῖο ἔξω ἀπό αὐτήν. Τό ἀνθρώπινο σῶμα γίνεται ἕνας τόπος, ἕνα σκηνικό, μέσα στό ὁποῖο διενεργοῦνται ἀποφάσεις ζωῆς καί θανάτου. Τό ἰδρυτικό σημεῖο, τό θεμέλιο αὐτῶν τῶν ζωῶν καί αὐτῶν τῶν θανάτων, δέν εἶναι πλέον ἡ ἴδια ἡ ἀνθρώπινη σωματικότητα ὡς αὐτοτελής πηγὴ ζωῆς καί θανάτου, ἀλλά ἕνα μὴ σωματικό γεγονός, ἕνα σημεῖο ἐκτός τοῦ σώματος, μιά περιβεβλημένη μέ ιδιαίτερες νομικές προδιαγραφές ἀπόφαση ἐνός ὑποκειμένου δικαίου, δυνάμει τῆς ὁποίας εἰσάγεται στό χῶρο τῆς ζωῆς, τοῦ θανάτου (πρβλ. εὐθανασία) καί τοῦ σώματος μιά ἐπιστημονικὴ ἱατρικὴ πράξη πού θά τὴν πραγματοποιήσει/θά τὴν καταστήσει ὕλικά δυνατή. Ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου «ἐκρίζώνεται» ἀπὸ τὴν ἐπικράτεια τοῦ σώματος γιὰ νά θεμελιωθεῖ σέ ἕνα καθαρά βουλευτικό ἐνεργήμα, μιά «γυμνή» νομικὴ πράξη τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό, πού ἐνσωματώνεται ἐκ τῶν ὑστέρων σέ ἕνα σῶμα γιὰ νά ἐμβιωθεῖ. Τό σῶμα ἔτσι γίνεται ὁ παθητικός τόπος/δέκτης πού ὑφίσταται τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς πολιτικῆς/ἀτομικῆς ἀπόφασης.

Τό ἔγκυο γυναικεῖο σῶμα στή σκηνὴ τοῦ δικαίου

Ἡ μετεγκατάσταση μιᾶς δημόσιας σημασίας ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ σωματικότητα, προσιτὴ στήν ἀφή καί τὴν ὄραση, σέ μιά ὑποδῶρια σωματικὴ βιολογικότητα, ἐσώτερη καί ἀνεπαίσθητη, ἐνδεχομένως νά συνιστᾷ τό νομικό ἴχνος πού διαγράφει ἡ ἱστορικὴ μετάβαση ἀπὸ μιά μορφή πολιτικῆς σωματικότητας σέ μιά ἄλλη, μέρος καί αὐτὴ μιᾶς γενικότερης ἱστορικῆς ἐξέλιξης πού θά μποροῦσε νά ἔχει πολλές ὀνομασίες: ἱστορία τῆς παθητικοποίησης τοῦ ἀνθρώπινου σώματος,

τοῦ ἀπό τὰ μέσα ἐκπολιτισμοῦ του, ἱστορία τῆς μετάβασης στόν μετα-ανθρώπινο πολιτισμό, ἱστορία τῆς παρακμῆς τῆς ἀντίληψης τοῦ κόσμου ὡς προϊόντος τῶν αἰσθήσεων.

Σέ κάθε περίπτωση, τίποτα δέν συνοψίζει καλύτερα αὐτή τήν ἱστορία ἀπό τή μεταβολή τῶν στάσεων, τῶν ἀντιλήψεων καί τῶν ἐνοήσεων γιά τό γυναικεῖο ἔγκυο σῶμα. Ἀλλά καί πουθενά ἄλλοῦ αὐτές οἱ νέες μορφές ὑπαρξῆς, οἱ νέες πολιτικές βιοσυνθήκες καί οἱ νέες μορφές πράξης, οἱ καθαρές βιοαποφάσεις καί βιοπράξεις πού «κάνουν ζωή», δέν θά ἔβρισκαν τό ὄριο πέρα ἀπό τό ὁποῖο καθίστανται προβληματικές ἀπό τόν ἕως τώρα θεωρούμενο ἤ ὀριζόμενο ὡς «φυσικό» τόπο καί τρόπο τῆς ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς: τό ἔγκυο γυναικεῖο σῶμα καί τόν γυναικεῖο τοκετό.

Ἔτσι γιατί ἐδῶ ἀγγίζουμε τόν σκληρό πυρήνα τοῦ φυσικοῦ/φυσιολογικοῦ ἀλλά γιά τόν ἐντελῶς ἀντίθετο λόγο. Στήν ἱστορία τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ τουλάχιστον, ἡ γυναικεία ἐγκυμοσύνη ἦταν πάντοτε ἕνα ἕτεροπροσδιορισμένο/ἕτερόνομο γεγονός. Παρέπεμπε πάντα «καί» σέ κάτι περισσότερο ἀπό αὐτό πού θά μπορούσε νά εἶναι μιά γυμνή, «φυσική», γυναικεία κατάσταση, μιά ἰδιαίτερη γυμνή σωματικότητα, πού προσιδιάζει σέ ἕνα ἀνθρώπινο πρόσωπο, τή γυναίκα, δηλαδή ἕνα βιολογικό φύλο (sex), γιά νά χρησιμοποιήσουμε μιά πιό σύγχρονη ὀρολογία. Ἦταν πάντοτε ἕνα εὐλύγιστο καί ὑπερνοσηματοδοτημένο — μυθολογικοποιημένο, ἱεροποιημένο, ὑπερφορτισμένο κ.λπ.—, σημεῖο, πού εἶχε τή δυνατότητα νά κυκλοφορεῖ καί νά ἐντάσσεται σέ μεταβαλλόμενα καί διακριτά μεταξύ τους ἐρμηνευτικά πλαίσια. Τό σημεῖο ἔμενε σταθερό, ἀναντικατάστατο καί στό ἐπίκεντρο ἑνός συστήματος σημασιῶν, δίνοντας τήν ἐντύπωση πώς εἶναι φορέας μιᾶς σκληρῆς «φυσικῆς» σημασίας, τά ὑπ' αὐτοῦ ὅμως σημαίνόμενα/ἀντιστοιχίσεις ἦταν κάθε φορά διαφορετικές. Παρά τήν κοινή πεποίθηση, ἡ γυναικεία ἐγκυμοσύνη/κυοφορία καί τοκετός καί ἡ ἐντός αὐτῆς τῆς σωματικότητας «νέα ζωή», τό ἔμβρυο, ἦταν πάντοτε ἕνα ἀνθρώπινο γεγονός, δηλαδή ἕνα κοινωνικά καί πολιτισμικά διαμεσολαβημένο γεγονός, ἕνα μή φυσικό γεγονός.

Στό συγκεκριμένο τοῦ δικαίου τό ἔγκυο γυναικεῖο σῶμα ἦταν καί εἶναι πάντοτε ἕνα νομικό κατώφλι μέσα ἀπό τό ὁποῖο πάντα περνᾷ κάτι ἄλλο ἢ πού ὀδηγεῖ σέ κάτι ἄλλο. Αὐτή ἡ μοναδική μορφή ἀνθρώπινης σωματικότητας εἶχε πάντοτε μιά ἀποστολή: νά φυσικοποιεῖ πολιτικά/νομικά γεγονότα καί νομικοποιεῖ/πολιτικοποιεῖ φυσικά.

Τό ἔμβρυο ὡς βιολογική ὑπαρξή, ὡς ἀρχή μιᾶς προστατευτέας μορφῆς ζωῆς εἶναι ταυτόχρονα τό «ἔργο» πού ἐπιτελοῦν τά σωματικά γεγονότα, οἱ ὀργανικές λειτουργίες μιᾶς ιδιαίτερης ἀνθρώπινης σωματικότητας, τῆς γυναίκας, οἱ ὁποῖες μέ τή σειρά τους ἀποτελοῦν τήν ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά νά γεννηθεῖ ἡ δυνατότητα νά ἀναγνωρισθεῖ (νά ἀποδοθεῖ) στό ἔργο/προϊόν αὐτῶν τῶν λειτουργιῶν ἡ (πολιτική/νομική) ιδιότητα τοῦ τέκνου, καί ταυτόχρονα ἀποτελοῦσε τό προϊόν μιᾶς σχέσης καταγωγῆς ἀπό πρόσωπα πού ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἀποκοτοῦσαν τή νομική πατρική καί μητρική ιδιότητα. Ἄς δοῦμε τί σημαίνει αὐτό.

Στό κυριαρχούμενο ἀπό τήν ἀριστοτέλεια φυσιολογία περί ἀναπαγωγῆς —«ὁ ἄνδρας γεννᾷ καί ἡ γυναίκα τίκει»— ρωμαϊκό νομικό περιβάλλον, τό γυναικεῖο ἔγκυο σῶμα γίνεται τόπος δημιουργίας μιᾶς, ἀνδρικής συλλήψεως, νομικῆς «ὑπαρξῆς». Μέ τή μετωνυμική χρήση τῆς λέξης *venter* —«κοιλία»— δήλωναν, πέρα ἀπό τήν ἔγκυο γυναίκα, ἕνα φανταστικό/ἀόρατο/μὴ ἐμπειρικά διαπιστώσιμο πλάσμα, γέννημα τῆς νομικῆς σκέψης πού δέν εἶχε «ζωή» ἐκτός τοῦ χώρου τοῦ δικαίου καί πού ὡς γέννημα αὐτοῦ τοῦ χώρου δέν μπορούσε νά ἐνοσηθεῖ παρά μόνο ὡς ἕνα σημεῖο στό ὁποῖο κατέληγε μιά δέσμη δικαιωμάτων.¹² Ἦταν ἕνα πλάσμα καί ὄχι ἕνα ὄν: μιά «θέση» σέ μιά τάξη κληρονομικῆς διαδοχῆς καί σέ μιά γραμμὴ καταγωγῆς, πού δέν παρέπεμπε σέ καμιά φυσική ἢ ὀργανική πραγματικότητα, ἀφοῦ γιά τό «φυσικό» ἔμβρυο ὑπῆρχε ἡ πρωθύστερη, δηλαδή μετά τή γέννα, σημασιολογία του μέ τή λέξη *partus* («μέρος», δηλαδή κομμάτι τοῦ γυναικείου σώματος). Αὐτό τό ἀσώματο «πλάσμα» πού ἐρχόταν στό φῶς τῆς σκηνῆς τοῦ δικαίου, καί μόνο σέ αὐτήν, μέσα ἀπό διατάξεις διαθηκῶν ἢ σέ περίπτωση πρόωρου θανάτου τοῦ πατέρα, ὑπῆρχε μέσα ἀπό τό σῶμα τῆς μητέρας-ἐγκύου, ὡς σῶμα τῆς μητέρας-ἐγκύου, ἀναδιπλασιάζοντας τό μητρικό ὀργανικό σῶμα καί σέ ἕνα, ἀφηρημένο καί ὄχι ἐμπειρικό, «νομικό σῶμα» τῆς ἀναμενόμενης ζωῆς.¹³

¹² J. Gaudemet, «Le statut de la femme dans l'Empire romain», *La Femme. Recueil de la société Jean Bodin*, XI, Βρυξέλλες 1959, σ. 191-222· Yan Thomas, «Le "ventre". Corps maternel, droit paternel», περ. *Le genre humain*, τχ. 14, Παρίσι 1986, σ. 211-236· του ἴδιου, «L'enfant a naître et l'"héritier" sien. Sujet de pouvoir et sujet de vie en droit romain», στο *Annales HSS*, ἀρ. 1, Ἰανουάριος-Φεβρουάριος 2007, σ. 30-68.

¹³ Yan Thomas, «La division des sexes en Droit Romain», στο G. Duby-M. Perrot (ἐπιμ.), *Histoire des femmes*, Plon, Παρίσι 1991, σ. 125.

Αυτή όμως ή αντίληψη επένδυε με μιά ιδιαίτερη βαρύτητα και σημασία τό ἔγκυο σῶμα καί τό πρόσωπο πού εἶχε τήν ιδιότητα τῆς ἐγκυμονούσας, μετατρέποντάς το σέ τόπο ἐγγραφῆς πολιτικῶν σημασιῶν, τόπο πιστοποίησης νομικῶν γεγονότων, τόπο ἀληθείας. Τό σχῆμα τῆς κοιλιάς, τό μέγεθος, τά κατά περίπτωση ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της, ή γυναικεία διάθεση καί ὄψη, αὐτά τά ἐντελῶς αἰσθητηριακά, «φυσικά» δεδομένα πού ἐμφανίζονταν πάνω στό σῶμα της καί μέσα ἀπό τίς αἰσθήσεις της, ἦταν τά σήματα/σημεῖα πού αὐτή ή ἐνδομήτρια νομική ὑπαρξή ἔστειλε πρός τά ἔξω, πρός τόν κόσμο, τά πιστοποιητικά ὑπαρξῆς της. Εἶναι σέ αὐτό τό σημείο πού πρέπει νά ἀναζητηθεῖ κανείς τήν πηγή μιᾶς ἀποκλειστικῆς γυναικείας δύναμης μέ δημόσια σημασία, ή ὁποία εἶχε νά κάνει μέ τήν ἰκανότητα τῆς κυφορούσας νά ἀντιλαμβάνεται καί νά μεταδίδει μέσω τῶν δικῶν της αἰσθήσεων καί τῆς δικῆς της ὄψης τά σήματα τοῦ κυφορούμενου.¹⁴ Τό γυναικεῖο ὑποκειμενικό βίωμα —αὐτό πού σήμερα ἀνήκει στό χῶρο τῆς μυχιότητας— καί οἱ σύνθετοι —γυναικείας προέλευσης— κώδικες ἀναγνώρισης καί τεχνικές ἐξατομίκευσης τῆς ἀναμενόμενης ζωῆς, τά *secreta muliera*, εἶχαν δημόσια παρουσία καί σημασία. Κορυφαῖο μεταξύ αὐτῶν τό πρῶτο «σκίρτημα» τῆς νέας ζωῆς πού ἐρχόταν στήν ἀντίληψη τῆς μητέρας ὡς ἀρχή τῆς νέας ζωῆς μέχρι τόν 4ο αἰ. καί ὡς ἀρχή ἐμφύχωσης στή συνέχεια, ἕνα κατεξοχήν δημόσιας σημασίας γεγονός καί ἐπειδή, μεταξύ ἄλλων, σήμαινε τό τέλος μιᾶς ἐποχῆς ἀβεβαιότητας —ὄριζε τήν ἀσφαλή καί ἀμετάκλητη ὑπαγωγή τῆς γυναίκας στή κατάσταση τῆς ἐγκύου— καί ὀριοθετοῦσε ἀπό μιά ἐποχή καί ἔπειτα τό ἀξιοποινο τῆς ἀμβλώσης.¹⁵ Εἶναι ὁ ρόλος τοῦ γυναικεῖου σώματος στήν οἰκονομία τῆς ἐπικοινωνίας τοῦ ἀναμενόμενου μέ τόν

¹⁴ Γιά μιά ἱστορική ἐπισκόπηση τῶν τεχνικῶν ἐξατομίκευσης τοῦ ἐμβρύου βλ. Ann Oakley, *The Captured Womb. A History of Medical Care of Pregnant Women*, Oxford University Press, Ὁξφόρδη 1984· Danielle Jacquard καί Claude Thomasset, *Sexualité et savoir médical au Moyen Age*, PUF, Παρίσι 1985· Barbara Buden, *L' invention du fœtus. Le corps féminin comme lieu public*, Descartes, Παρίσι 1996. Γιά μιά ὑποδειγματική ἐθνογραφική σχετική μελέτη βλ. Lynn M. Morgan, «Imaging the unborn in the Ecuadoran Andes», στό Ellen Lewin (ἐπιμ.), *Feminist Anthropology. A Reader*, Blackwell, Ὁξφόρδη 2006, σ. 358-374.

¹⁵ Ἡ προστασία μέ τήν ὁποία περιέβαλλε ή παλαιότερη ἔννομη τάξη τήν ἔγκυο γυναῖκα ἐκδηλώνεται καί στόν πρῶτο Ἑλληνικό Ποινικό Νόμο ὁ ὁποῖος προβλέπει ὡς ἐγκληματική πράξη (πταῖσμα) τήν ἐκφόβισιν τῶν ἐγκύων. Στό κεφάλαιο πού τιλοφορεῖται «πταίσματα πρός τάς ἐγκύους ή τικτούσας» τό ἀρ. 640 ἀναφέρει: «Μέ κράτησιν δύο ἐβδομάδων ή μέ πρόστιμον τό πολύ πενήτηκοντα δραχμῶν τιμωρεῖται ὅστις ἐπιχειρεῖ

ἔξω κόσμο, ἡ δυνατότητά του νά ἀντιπροσωπεύει τήν ἀναμενόμενη ζωή, πού ἔδινε πρωταγωνιστική θέση, γιά ὅσο χρόνο διαρκούσε ἡ κυοφορία, καί μιά δημόσια δύναμη στή γυναίκα στόν αὐστηρά ἀνδροκρατικό κόσμο τῆς Ρώμης, καί ὄχι τό συχνά χρησιμοποιημένο καί παραμορφωτικά ἐρμηνευμένο ἀπό τή νεωτερική νομική σκέψη ἀξίωμα τοῦ *mater semper certa est*. Ἡ βεβαιότητα περί τῆς φυσικῆς ἀναπαραγωγικῆς ικανότητος τῆς γυναίκας στήν ὁποία φαινομενικά παραπέμπει τό ἀξίωμα, συσκοτίζει τό γεγονός ὅτι καί ὁ τίτλος τῆς *materfamilias* ὡς ιδιότητα ἐνός προσώπου ἦταν καί αὐτή ἀποτέλεσμα ὑπαγωγῆς σέ ἕνα θεσμικό καθεστώς, μιά νομική ἐγγραφή καί ὄχι ἡ πιστοποίηση μιᾶς φυσικῆς δυνατότητας. Ἀποδιδόταν στή διά τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου ὀριζόμενη ὡς σύζυγο ἐνός ἀνδρα γυναίκα, ἀκόμη καί ἂν δέν εἶχε ἀποκτήσει τέκνα, ἀρκεῖ νά ὑπῆρχε προσδοκία τεκνοποίησης, διαρκούσε μέχρι τή λύση τοῦ γάμου (μέ τήν παράταση τοῦ «πένθιμου ἐνιαυτοῦ»). Δέν μετέφραζε τή φυσική ικανότητα τοῦ νά φέρνει κανεῖς παιδιά στόν κόσμο. Ἡ μητρότητα θεμελιωνόταν στήν ἐντός τοῦ γάμου δυνατότητα πρὸς τεκνοποιία. Στόν κόσμο ἐκεῖνον τό νά γενᾶ κανεῖς παιδιά ἦταν μιά νομική/πολιτική ὑπόθεση καί ὄχι ἕνας φυσικός προορισμός. Γι' αὐτό καί τά ἐκτός γάμου τέκνα λογίζονταν ὡς «φυσικά», δηλαδή ὡς δημιουργήματα τῆς φύσης, ὅπως τά γεννήματα τῶν ζώων καί οἱ καρποί τῶν φυτῶν, μέ τήν πολύ κυριαρχητική ἔννοια τοῦ ὄρου.¹⁶ Δέν ἦταν οἱ συνέπειες μιᾶς νομικῆς/πολιτικῆς πράξης: τῆς ἐντός τοῦ γάμου δημιουργίας ἀπογόνων-πολιτῶν, συνεχιστῶν τοῦ πατρικοῦ ὀνόματος καί τῆς πατρικῆς κληρονομιάς.

Καί ἐπειδὴ ἡ ρωμαϊκή φυσιολογία, παρά τήν ὑπαρξή τῆς ἱπποκράτειας παράδοσης, στήν ὁποία θά ἐπενδύσει ἀργότερα ἡ ρωμαιοκαθολική θεολογικονομική σκέψη γιά νά ἀναπτύξει τή θέση περί ἄμεσης ἐμφύχωσης κατὰ τή στιγμή τῆς σύλληψης, θά παραμείνει ἀριστοτελική,¹⁷ θά θεωρεῖ δηλαδή τό ἔμβρυο μέρος τῆς γαστρός, καρπό τῆς

κατὰ γυναικῶν ἐγκύων ἢ τικτουσῶν ἢ ἐνώπιόν των πρᾶξιν, διά τῆς ὁποίας ἐμποιεῖται βιαίως εἰς αὐτάς τρόμος ἢ ἄλλη σφοδρά τῆς ψυχῆς κίνησις» (Γ. Πάλλης, *Οἱ Ἑλληνικοὶ Κώδικες*, τόμ. 1, Ἀθήνα 1856, σ. 410).

¹⁶ Ἐξάλλου ὁ ὄρος *mater, materfamilias* προέρχεται ἀπὸ τήν ἴδια ρίζα μέ τή λέξη *matrimoniun* (γάμος): βλ. Emile Benveniste, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, τόμ. 1ος, Παρίσι 1969, σ. 243. Σχετική ἀνάπτυξη στό Yan Thomas, «La division des sexes en Droit Romain», ὁ.π., σ. 104-155.

¹⁷ Γιά τήν ἀριστοτέλεια ἀντίληψη περί γυναικῶν βλ. τό πρόσφατο ἄρθρο τῆς

κοιλίας ἢ σπλάγχνο ἐκ τῶν σπλάγχνων τῆς μητέρας, δηλαδή δέν θά μπορέσει νά συλλάβει τή σχέση περιέχοντος-περιεχομένου μέ ὄρους δυαδικότητας (τό «πλάσμα» καί τό ὄν ἦταν ἓνα), τό ἔγκυο σῶμα θά ἀπαιτηθεῖ ἐξωτερική ἐπιτήρηση, ἀστυνόμευση. Ἔνας *curator ventris*, ἓνας ἐμβρυωρός, ἀντικαθιστᾷ τόν ἐκλιπόντα πατέρα-τροφοδότη στόν ἔλεγχο καί τή φροντίδα τοῦ διά τοῦ περιέχοντος περιεχομένου, τῆς «ἀναμενόμενης ζωῆς», πού στίς περισσότερες περιπτώσεις ἀναλύεται στήν παροχή τῶν κατάλληλων τροφῶν καί στόν ἔλεγχο τῆς διαίτας τῆς χήρας ἐγκύου.¹⁸

Στό γάμο τοῦ νεωτερικοῦ Ναπολεόντειου Κώδικα, ὁ ὁποῖος θά ὀργανωθεῖ μέ βάση τό ζεῦγμα φύση-νόμος καί ὡς σημεῖο σύζευξης τῶν δύο ἀντιθετικῶν καί συμπληρωματικῶν μεταξύ τους λογικῶν πού ἀπορρέουν ἀπό τούς πόλους του, ἡ διά τοῦ ἐγκύου σώματος ὑποδεικνυόμενη «φυσική» μητρότητα θά θεωρηθεῖ πώς μεταφέρει μέσα στό γάμο ἓνα φυσικό γεγονός τό ὁποῖο θά ἐπενδύσει ἡ «νομική» πατρότητα μέ θεσμική ἰσχὺ: τό προϊόν/ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ γάμου, τό τέκνο, εἶναι ταυτόχρονα τό σημεῖο σύζευξης μιᾶς φυσικῆς (βιολογικῆς) καί μιᾶς κοινωνικῆς/νομικῆς καταγωγῆς. Ἡ πρώτη θά θεωρηθεῖ ὅτι εἶναι ἀπορροφημένη στή δεύτερη.¹⁹

Στή δεκαετία τοῦ 1970, τήν ἐποχὴ τῆς νομικῆς ἀναγνώρισης τῆς ἐκτός γάμου μητρότητας καί τῆς ἐξίσωσης τῶν ἐκτός γάμου μέ τά ἐντός γάμου τέκνα, τό ἔγκυο σῶμα συνιστᾷ τήν ἔνδειξη μιᾶς (ἐτερόφυλης) σεξουαλικῆς ἔνωσης (ἓνα βιολογικό γεγονός) πού ὑποκαθιστᾷ τό σημεῖο τοῦ γάμου ὡς ἀρχὴ τεκνογονίας καί ἀρχὴ μητρότητας. Γι' αὐτό τό λόγο δίνει τή νομική δυνατότητα στή μητέρα νά ἀναζητήσει τόν βιολογικό πατέρα, εἰσάγοντας ταυτόχρονα τήν ἀρχὴ τῆς «αὐτόνομης» βιολογικῆς ἀλήθειας καί τήν κατηγορία «βιολογικός πατέρας» στή σφαῖρα τῆς δυτικῆς νομικῆς νεωτερικότητας, τήν ἐκνομίκευση τοῦ βιολογικοῦ. Ἡ στιγμὴ τῆς «βιολογικῆς» σύλληψης γίνεται

Παρασκευῆς Κοτζιᾶ «Τό θῆλυ πρὸς τό ἄρρεν διέστηκεν. Οἱ θέσεις τοῦ Ἀριστοτέλη γιά τίς γυναῖκες στά Ἡθικά Νικομάχεια», περ. Ὑπόμνημα, ἀφιέρωμα στά Ἡθικά Νικομάχεια τοῦ Ἀριστοτέλη, τχ. 8, Ἰούνιος 2009, σ. 7-50.

¹⁸ Γιά τήν ἔννοια τοῦ ἐμβρυωροῦ, ὅπως αὐτὴ προβλεπόταν στό παλαιότερο ἐλληνικό οικογενειακό δίκαιο βλ. ἐνδεικτικά Γ. Μιχαηλίδης-Νουάρος, *Οἰκογενειακόν Δίκαιον* (πολυγραφημένες παραδόσεις), Ἀθήνα 1978, σ. 215.

¹⁹ Βλ. σχετικὰ Jacques Commaille καί Claude Martin, *Les enjeux politiques de la famille*, Fayard, Παρίσι 1998, σ. 65-75.

μά νομικά σημαντική αρχή βιολογικής καταγωγής και μία αρχή «βιολογικής» ζωής.²⁰

Τό έμβρυο ως δημόσιο γεγονός

Αυτή ή σέ άδρές γραμμές νομική ιστορία τοῦ έγκυου γυναικείου σώματος εξελίσσεται παράλληλα πρὸς μίαν ἄλλη, ὄχι νομική, ιστορία: τῆς ιατρικῆς «χειραφέτησης» τοῦ εμβρύου ἀπὸ τὸ μητρικό σῶμα, συνώνυμης μέ τήν ιστορία τῆς ιατρικοποίησης τῆς γυναικείας ἐγκυμοσύνης. Ὁ ρωμαϊκός εμβρυωρός πού κάποια στιγμή ἐξαφανίστηκε γιατί ἀποροφήθηκε ἐντός τοῦ πεδίου εὐθύνης τῆς μητέρας-φύσης, ἐπανεπενδύθηκε ὡς ρόλος αὐτή τή φορά στό πρόσωπο τοῦ ἱατροῦ, γιά νά ἐπανεδικδικηθεῖ ἀπὸ τή μεταπολεμική ἐποχή καί μετὰ ὡς κομμάτι τῆς γυναικείας εὐθύνης πού ἐμπερικλείει τό φεμινιστικό αἴτημα «τό σῶμα μου μοῦ ἀνήκει», ἐγκαινιάζοντας ἕκτοτε μία δύσκολη συνύπαρξη ἐξουσιῶν πάνω στό γυναικείο σῶμα τῆς γυναίκας καί τοῦ ἱατροῦ.²¹

Μέσα ἀπὸ τή δική της μακρά ιστορία ἡ ἱατρική γνώση τῆς ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς ἔχει ἐγκαταλείψει πρό πολλοῦ τήν ἀριστοτέλεια φυσιολογία, τοῦ ἄνδρα «σπορέος» καί τῆς «ὑποδόχου» μήτρας/μητέρας, καί υἰοθετεῖ τήν ἀλήθεια μιᾶς πύο ἰσομορφικῆς κατά φύλα συμμετοχῆς στήν ἀνθρώπινη ἀναπαραγωγή πού ἀκούει στό ὄνομα ὠάριο-σπερματοζῶάριο.

Ἔτσι, στό κατώφλι τῆς δημοσιότητάς τους οἱ νέες βιοτεχνολογίες τῆς ζωῆς καί τό ἐνδεχόμενο ἐπόμενο στάδιό τους, ἡ τεχνητή μήτρα, θά συναντήσουν ριζικά τροποποιημένες ἀντιλήψεις (καί βιώσεις) γιά τό ἔγκυο σῶμα καί τό ἔμβρυο, αὐτές πού ἀποτελοῦν καί τό κοινωνικό ὑπόβαθρο πάνω στό ὅποιο στηρίζεται ἡ σημερινή δυνατότητα κοινωνικοποίησης τους.

²⁰ Βλ. σχετικά J. Mossuz-Lavau, *Les lois de l'amour: les politiques de la sexualité en France (1950-1990)*, Payot, Παρίσι 1991, σ. 105-120· Marcela Jacob, «La Loi du Vendre», στο περ. *Les Temps Modernes*, Ἰούνιος-Σεπτέμβριος 2000, σ. 242-262.

²¹ Βλ. ἐνδεικτικά Carol Smart, «Penetrating Woman's Bodies. The problem of Law and Medical Technology», στό P. Abott καί C. Ballace (ἐπιμ.), *Gender, Power and Sexuality*, The Macmillan Press, Λονδῶνο 1991, σ. 157-175· Rose Weitz, «A History of Women's Bodies», στό R. Weitz (ἐπιμ.), *The Politics of Women's Bodies. Sexuality, Appearance & Behavior*, Oxford University Press, Νέα Ἰόρκη καί Ὁξφόρδη 2003, σ. 3-11· Catherine Kohler Reissman, «Women and Medicalization. A New Perspective», στό *The Politics of Women's Bodies*, ὁ.π., σ. 46-63.

Τό νομικό πλάσμα τῆς ρωμαϊκῆς νομικῆς σκέψης ἔχει ἐπιστρέψει στήν ἰατρική σκηνή τοῦ σήμερα μετουσιωμένο σέ ἓνα βιο-γεγονός, ἓνα βιο-δεδομένο. Δέν εἶναι πλέον ἓνας τρόπος νά φανταστοῦμε κάτι, ἀλλά νά τό παραστήσουμε.

Ἡ παραδοσιακή ἰδέα τῆς ἀδιάσπαστης ὀργανικῆς ἐνότητας τοῦ μητρικοῦ σώματος μέ τό ἔμβρυο ἔχει ἀπαρχαιωθεί, ἀφοῦ ἐπιστημονικά/ἐργαστηριακά τουλάχιστον ἡ σύνθετη ὄντοτητα μητέρα-ἔμβρυο ἔχει ἀποσυντεθεῖ σέ δύο αὐτοτελεῖς «ζωές». Δέν χρειάζεται νά ἀναμείνει κανεῖς τόν ἀποχωρισμό ἐμβρίου-κυοφορούσας μέ τή γέννηση ἢ τή βίαιη ἀπόσπαση τοῦ ἐμβρίου ἀπό τό μητρικό σῶμα —ἡ «καισαρική» ὡς γνωστόν στή ρωμαϊκή πραγματικότητα ἦταν ἡ κατ'εὐφημισμὸν ὀνομασία μιᾶς μητροκτονίας ἢ μιᾶς πράξης πού ἀκολοῦθοῦσε τόν μητρικό θάνατο—²² προκειμένου τό ἔμβρυο νά ἀποκτήσει μιά αὐτόνομη ὀρατότητα, μιά ἑξατομικευσιμότητα, μιά αἰσθητή αὐτονομία, νά μπεῖ σέ ἓνα αὐτόνομο πεδίο ἐλέγχου. Τό ἔμβρυο μπορεῖ νά ἀκούγεται, νά βλέπεται, νά ἐπιτηρεῖται, νά ὑφίσταται ἐπεμβάσεις *in vivo*, ἀπό «μόνο» του, δίχως τήν ἀπαραίτητη ἄλλοτε αἰσθητήρια διαμεσολάβηση τοῦ γυναικείου σώματος.

Ἡ ἐσωτερική διάσταση τῆς κύησης ἔχει ἀλωθεῖ ἐκ τῶν ἔσω, ἔχει ἀποκτήσει μιά ὀρατότητα, μιά ἐξωτερικότητα ὡς πρὸς τό γυναικεῖο σῶμα, πού ἀχρηστεύει καί τή γυναικεία αἴσθηση, ἀφοῦ πλέον ἡ ἐπιτήρηση ἔχει ἐσωτερικευθεῖ μετατρέποντας τή γυναικεία μήτρα σέ ἓνα ἐργαστήριο ὅπου μπορεῖ κανεῖς νά παρακολοθηθεῖ κατευθεῖαν καί νά ἀναλύσει τίς φάσεις ἀνάπτυξης μιᾶς «ζωῆς» *in vivo*.

Ὅλη ἡ θεώρηση τοῦ ἐγκύου σώματος ὡς ἐπιφάνειας σημαίνοντων πού παρέπεμπαν σέ ἓνα σημαϊνόμενο, ἔχει ἀπαρχαιωθεί καί ἔχει ἀποδημοσιοποιηθεῖ, εἶναι πλέον κομμάτι τοῦ ἰδιωτικοῦ γυναικείου φολκλόρ: πρόκειται γιά ἀπογυμνωμένα ἀπό δημόσιο καί ἐπιστημονικό ἐνδιαφέρον (ψευδο)δεδομένα. Ἡ γυναικεία σωματικότητα πού καλεῖται ἐγκυμοσύνη εἶναι ἓνα ἀπλό περιβάλλον, μέσα στό ὁποῖο ἀναπτύσσεται μιά ζωή, ἓνα ὀργανικό σύστημα πού ὑποστηρίζει τίς φάσεις αὐτοανάπτυξης τῆς νέας ζωῆς. Κομιστές ἀλήθειας καί τεχνικές ἑξατομίκευσης

²² Γιά τή σύγχρονη ἰατρική δεοντολογική προβληματική ὡς πρὸς τήν καισαρική βλ. Γεώργιος Α. Κιντῆς, «Καισαρική τομή: Ἀντιπαραθέσεις καί δεοντολογικά διλήμματα. Ἡ φύση εἶναι κακός μειωτήρας;», περ. *Ἑλληνικό Περιοδικό Γυναικολογίας καί Μαιευτικῆς*, τόμ. 2, τχ. 3, 2003, σ. 227-234.

τοῦ ἐμβρύου στό ἐπίπεδο τῆς ζωῆς, εἶναι πλέον ἄλλες, τεχνικῆς καί ὄχι «φανταστικῆς» φύσεως, δυνατότητες: τό τέστ, τά ὀπτικοποιημένα δεδομένα, μετρήσιμες ἐνδείξεις βιοχημικῶν ἀναλύσεων, τό ὑπερηχογράφημα κ.λπ.²³

Ὁ τελευταῖος προμαχῶνας τοῦ «ἀνθρώπινου»

Ἰπ' αὐτό τό πρίσμα, θά μπορούσε νά ἰσχυριστεῖ κανείς πώς ὑπάρχουν ὅλες οἱ θετικές προϋποθέσεις σέ ἐπίπεδο πρακτικῶν καί ἀντιλήψεων πού θά ἐπέτρεπαν τήν περαιτέρω ἀνάπτυξη καί ὑλοποίηση μιᾶς ἰδέας «τεχνητῆς μήτρας»: ἀποσύνδεση τῆς γυναικείας ταυτότητας ἀπό τή μητρότητα καί ἐπομένως τήν ἔγκυο σωματικότητα, αὐτόνομη ὑποστασιοποίηση τῆς «νέας ζωῆς», δυνατότητα αὐτονομίας «πολιτικῆς» προστασίας της. Ἡ τεχνητή μήτρα ἐπομένως δέν θά συνιστοῦσε παρά ἓνα «ἀπλό» βῆμα πρός τήν ὀλοκλήρωση τῆς ἀποσωματοποίησης τῆς ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς πού ἄρχισε μέ τήν ἐξωσωματική γονιμοποίηση.

Ὡστόσο τό νομικό περιβάλλον ὑποδοχῆς καί κοινωνικοποίησης αὐτῶν τῶν νέων τεχνολογιῶν ζωῆς, τό νομικό πλαίσιο πού ἀποκαλεῖται «νόμιμοι τρόποι ὑποβοήθησης τῆς ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς», ἀναδιατάσσει ἓνα ὀλοκληρο σύστημα νοημάτων, κατά τρόπο ὅμως ὥστε τό σωματικό/σαρκικό γεγονός τῆς γυναικείας ἐγκυμοσύνης νά παραμένει, νά πρέπει νά παραμείνει καί σέ αὐτή τήν περίπτωση, μιᾶ ἀναγκαῖα περιοχῆ νοήματος.

Στό νέο κανονιστικό παράδειγμα τό τοπίο διευθετεῖται ὡς ἑξῆς: ἡ ἀποσυνδεδεμένη ἀπό τήν ἀνθρώπινη σωματικότητα καί σεξουαλική πράξη στιγμῆ τῆς γονιμοποίησης ἐπανασυνδέεται πρός τήν ἤδη ἐκνομιευμένη, στήν τάξη τοῦ παραδείγματος τῆς ἐξώγαμης μητρότητας, στιγμῆ τῆς βιολογικῆς σύλληψης, δηλαδή τῆς σεξουαλικῆς συνεύρεσης ἑνός ἀνδρα καί μιᾶς γυναίκας. Τό γεγονός αὐτό ἐπενδύει μέ μιᾶ

²³ Βλ. Monica J. Casper, «Reframing and Grounding Nonhuman agency: What makes a Fetus an Agent?», στό περ. *American Behavioral Scientist*, τχ. 37, 1994, σ. 839-856· Rosalind Pollack Petchesky, «Fetal Images: The Power of Visual Culture in the Politics of Reproduction», στο Michelle Stanworth (ἐπιμ.), *Reproductive Technologies*, University of Minnesota Press, Μιννεάπολις 1987, σ. 57-80· Barbara Buden, *Disembodying Women: Perspectives on pregnancy and the Unborn*, Harvard University Press, Κάμπριτζ Μασσαχουσέτη 1993· Carol A. Stabile, *Feminism and the Technological Fix*, St Martin's Press, Νέα Ὦρκη 1994.

νομική έμφυλη (πού αποτελεί ως γνωστόν μιά μορφή προσωποποίησης) ταυτότητα, δηλαδή ένα νομικό φύλο, τό χρησιμοποιούμενο γενετικό υλικό, όχι γιατί αυτό αποτελεί τμήμα τής προσωπικότητας του δότη ή τής δότριας (του «γενετικού» πατέρα ή μητέρας, τό νομικό καθεστώς των οποίων ως προς τίς λοιπές τους ιδιότητες είναι εκείνο τής αύστηρης άνωθυμίας και των οποίων ή αλήθεια τής βιολογικής συμμετοχής τους εξαφανίζεται από τή σκηνή του δικαίου, γεγονός που διαπιστώνεται στην περίπτωση τής έτερόλογης γονιμοποίησης), αλλά γιατί αυτή ή τεχνητή γονιμοποίηση πρέπει να αντιστοιχηθεί προς τό νομικά σημαντικό πρότυπο τής (έτερόφυλης) σεξουαλικής έπαφής ως κανονιστικό θεμέλιο τεκνογονίας. Τό γενετικό υλικό δέν έχει μιά «γυμνή» βιολογική ταυτότητα (ώάριο-σπερματοζώάριο), αλλά μιά νομική βιολογική ταυτότητα (άνδρικό-γυναικείο γενετικό υλικό), πού συμβολίζεται μέ τό ώάριο και σπερματοζώάριο.²⁴

Στόν κανονιστικό χώρο τής τεχνητής αναπαραγωγής τό νομικό κέντρο βάρους, παρά τά συνήθως λεγόμενα, δέν είναι ή στιγμή τής «γυμνης» νομικής άπόφασης κάποιου να αποκτήσει τή νομική/κοινωνική ιδιότητα του γονέα (πατέρα-μητέρας) φέρνοντας στον κόσμο ένα παιδί, αλλά οι νομικές μεταμορφώσεις που έπιτελούνται εντός του ιατρικού εργαστηρίου. Μπαίνει ένα υποκείμενο δικαίου ως κοινωνικό φύλο (gender), ως «νομικός/κοινωνικός» πατέρας, «νομική/κοινωνική» μητέρα, μοναχικά ή συντροφευμένος, για να αναγνωριστεί ως έμφυλη βιολογική ύπαρξη (να αποκτήσει δηλαδή ένα νομικά κατασκευασμένο βιολογικό φύλο (sex)). Τουτό έπιτελείται μέσω μιας ιδιαίτερης «σκηνοθεσίας»: μιας πράξης άπόκρυψης (του βιολογικού «γεννήτορα», τής βιολογικής «μητέρας») και μιας ταυτόχρονης (νομικής) πράξης ένσωμάτωσης από έναν κοινωνικό πατέρα και μιά κοινωνική μητέρα ενός ρόλου βιολογικού φύλου, ενός ιατρικού σώματος που του άποδίδει ή νομική «ύπαγωγή» υπό ένα όμολογο σύμβολο, τό ώάριο και τό σπερματοζώάριο.²⁵

²⁴ Βλ. Marcela Jacob, «Les biotechnologies et le pouvoir sur la vie. Sur les thèses de Michel Foucault», στο *Le crime était presque sexuel*, ό.π., σ. 193- 201· τής ίδιας, «Un crime parfait. L'assistance médicale à la procréation», ό.π., σ. 203-224.

²⁵ Για μιά συγγενή θεώρηση βλ. Maria Puig de la Bellacasa, «Le corps des pratiques politiques féministes et (re)construction de la "nature"», στο H. Rouch, E. Dorlin και D. Fougeyrollas-Schwebel (έπιμ.), *Le corps entre sexe et genre*, L' Harmattan, Παρίσι 2005, σ. 13-38. Beatriz Preciado, «Biopolitique du genre», στο H. Rouch, E Dorlin και D. Fougeyrollas-Schwebel (έπιμ.), ό.π., σ. 61-84.

Ὁ ρόλος μπορεί νά διχοτομηθεῖ ἢ νά τριχοτομηθεῖ (σχάση τῆς βιολογικῆς πατρότητας σέ ὁμόλογη καί ἑτερόλογη, σχάση τῆς βιολογικῆς μητρότητας σέ ὁμόλογη, ἑτερόλογη ὑποκατάστατη) πάντα ὅμως θά ἐγγράφεται σέ μιά ἔμφυλα προδιαγεγραμμένη εὐρύτερη κατανομή (βιολογικῆς) ἀναπαραγωγικῆς ἐργασίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τό κανονιστικό θεμέλιο γιά τήν (ἀνα)παραγωγή ἑνός διμορφικοῦ βιολογικοῦ φύλου σέ ἄνδρα καί γυναίκα.

Ἡ ἱατρικά ὑποβοηθούμενη ἀναπαραγωγή ἀναδιαπραγματεύεται τήν ἀναπαραγωγική διαδικασία διακρίνοντας δύο στάδια/φάσεις: τήν ἐξωσωματική ἢ ἀποσωματοποιημένη φάση —τό τεχνητό στάδιο— καί τή φάση τῆς ἐπανενσωμάτωσης, τῆς ἐπαναφυσικοποίησης (κυοφορία/τοκετός), δυνάμει τῆς ὁποίας ὀλοκληρώνεται ἡ σκηνοθέτηση τῆς ἐξομοίωσης τῆς τεχνητῆς μέ τή μὴ τεχνητή («φυσική») διαδικασία ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς. Ἡ φάση τῆς (ἐπαν)ενσωμάτωσης/(ἐπανα)φυσικοποίησης εἶναι ἔμφυλη καί ἄνιση. Αὐτή τή φυσικοποίηση (κυοφορία, τοκετός) τή χρεώνεται, τήν ἐπωμίζεται ἡ γυναικεία σωματικότητα. Αὐτό ὅμως πού ἐνσωματώνεται στή μητρική ἐνδοχώρα δέν εἶναι πλέον ἓνα κατά λέξη «σπλάχνο τῶν σπλάχνων της», ἀλλά μιά ἤδη δημιουργημένη ἐξω καί ἐξυπαρχῆς ἀρχή νέας βιολογικῆς (καί ἐπομένως ἴσως καί νομικά προστατευτέας) ζωῆς. Δέν εἶναι τυχαῖο πώς ἡ πρώτη φάση τῆς τεχνητῆς ἀναπαραγωγῆς, ἡ γονιμοποίηση *in vitro*, θά περατωθεῖ μέ τήν παράδοση μιᾶς «φωτογραφίας» μιᾶς «ἀρχῆς ζωῆς», τοῦ γονιμοποιημένου ὠαρίου(!) στά χέρια τῶν μελλοντικῶν γονιῶν, πού ὅπως εἶναι φυσικό ἀποτελεῖ πηγὴ μεγάλης συγκίνησης. Στό ἐπίπεδο δέ τοῦ σώματος αὐτό πού φυσικοποιεῖται δέν εἶναι μιά «αὐτοματική» φυσική διαδικασία ἀλλά μιά ἱατρική ἐπιτέλεση πράξεων πού «μμοῦνται» ἐπαναλαμβάνοντας ἐντός τοῦ γυναικείου σώματος/σκηνῆς τίς «φυσικές» διαδικασίες πού συγκροτοῦν τό γεγονός τῆς ἐγκυμοσύνης.

Αὐτό πού χρεώνεται ἡ σωματοφόρος ὑπαρξὴ τοῦ ἐγκύου σώματος πού καλεῖται γυναίκα, δέν εἶναι πλέον μιά ἀρχή (κοινωνικῆς) μητρότητας, μιά δυνατότητα νά θεμελιώσει νομικά μιά γονεϊκὴ ιδιότητα. Αὐτὴ θεμελιώνεται σέ μιά «γυμνή» ἀπόφαση καί εἶναι ἴσως τό μόνο παράδειγμα σέ αὐτό τό σημεῖο καί μόνο ἰσομορφικῆς ἴδρυσης «βιολογικῆς» συγγενικῆς σχέσης, πού καταργεῖ τὴ μέχρι τώρα ἄνιση ἔμφυλη πρόσβαση σ' αὐτήν (ἐκτός τῆς «τεχνητῆς» υἰοθεσίας) στό δυτικό κανονιστικό παράδειγμα. Ἡ μητρική σωματικότητα, τό ἔγκυο

σῶμα, ἐπωμίζεται πλέον ἐντός τῆς τεχνητῆς ἀναπαραγωγῆς τῆ διάσταση τοῦ «φυσικοῦ» καί τοῦ «ἀνθρώπινου», τόν πιό βαρῦ καί φορτισμένο ρόλο τοῦ καθαροῦ βιολογικοῦ φύλου (sex).

Οἱ ἐξοικειωμένοι μέ τή σύγχρονη φεμινιστική προβληματική διακρίνουν ἐδῶ ἕνα σημεῖο πού ἀκυρώνει τόν ριζικό διαχωρισμό μεταξύ τοῦ κοινωνικοῦ (gender) καί τοῦ βιολογικοῦ (sex) φύλου, γιά τόν ὁποῖο ἔχει χυθεῖ τόσο μελάνι, ὅχι ὅμως μέ τόν τρόπο πού τόν ἐννοεῖ ἡ Τζ. Μπάπλερ (J. Butler) ἀλλά ὡς εἰρωνική ἀντιστροφή του.²⁶ Βρισκόμαστε μπροστά σέ μιά διαδικασία ἀποδόμησης καί ἀναδόμησης ἑνός βιολογικοῦ φύλου ὅχι στό ἐπίπεδο τοῦ λόγου (λογοθετικά) καί τοῦ φαντασιακοῦ, ἀλλά στήν ἀπόλυτη καί γυμνή ὑλικότητα τοῦ σώματος. Ἔχουμε μιά κοινωνική (νομική) κατασκευή τοῦ βιολογικοῦ φύλου πρὸς τὴν ὁποία συστοιχίζεται ἕνα κοινωνικό.

Τό ἔγκυο σῶμα σέ αὐτὴ τὴν περίπτωση ὀφείλει νά ἐπιτελέσει (νά ἐπαναλάβει καί νά μμηθεῖ) τίς πράξεις πού ἀπαιτοῦνται ὥστε νά συμπέσουν δύο ἀπολύτως διαχωρισμένα (κοινωνικό καί βιολογικό) φύλα σέ ἕνα. Κατασκευάζει μιά ταυτότητα ὅχι ἀπλῶς σέ ἐπίπεδο λόγου καί πολιτισμικῶν παραστάσεων ἀλλὰ στή γυμνή ὑλική σωματικότητα. Τό ἔγκυο σῶμα ἐπιτελεῖ τοὺς ρόλους τοῦ βιολογικοῦ φύλου πού καλεῖται γυναίκα. Ρόλοι πού ἐνεργοποιοῦνται μέσα ἀπὸ μιά πράξη «ἀνθρωποποίησης/φυσικοποίησης» τόσο μιᾶς τεχνητῆς διαδικασίας ἀναπαραγωγῆς (πράξη πού μπορεῖ κάτω ἀπὸ αὐτὴ τὴ λογικὴ νά ἐπιτελεστεῖ καί ἀπὸ μιά ἄλλη ὑποκατάστατη γυναικεία ὑπαρξὴ εἴτε ὡς δῶρο ζωῆς εἴτε ὡς ἀμειβόμενη παροχὴ ὑπηρεσιῶν, δίχως νά θίγεται ἡ λογικὴ τοῦ σχήματος), ὅσο καί μιᾶς πράξης φυσικοποίησης μιᾶς ἐντός ἐργαστηρίου ἤδη παραχθείσας ἀρχῆς ζωῆς, ἡ ὁποία χρειάζεται πλέον τὸ μητρικὸ σῶμα ὅχι γιά νά ἀποκτήσει τὴν πολιτικὴ/νομικὴ ιδιότητά τοῦ τέκνου, ἀλλὰ τὴν «πολιτικὴ» ιδιότητα τοῦ ἀπογόνου τοῦ ἀνθρώπου, τὴν πολιτικὴ ιδιότητα τοῦ εἶδους ζωῆς πού καλεῖται ἀνθρώπινη, σέ μιά κυριολεκτικὴ ἀνάγνωση τοῦ προτάγματος «ὁ ἄνθρωπος ἄνθρωπον ποιεῖ». Ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅλη τὴ σκοτεινὴ, ἐπώδυνη πλευρὰ τῆς τεχνητῆς διαδικασίας, μέσα στό γυναικεῖο σῶμα. Νά ἐπιτελέσει τὸ «φυσικό» καί νά δώσει «φυσικότητα»

²⁶ Βλ. J. Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, Λονδίνο καί Νέα Ὑόρκη 1990 καί *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of «Sex»*, Routledge, Λονδίνο καί Νέα Ὑόρκη 1992.

σέ ένα εργαστηριακό συμβάν, εντός ενός πλήρως τεχνικοποιημένου εργαστηριακού περιβάλλοντος πού είναι τό ίδιο τό σῶμα της.

Ἡ γυναικεία σωματικότητα εἶναι τό ὄριο/κόκκινη γραμμή, ἡ ὑπέρβαση τοῦ ὁποίου θά μπορούσε νά συστήσει ένα ἄλλο παράδειγμα ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς, μιᾶς διαφορετικῆς φύσεως, ὀλοκληρωτικά καί συνειδητά τεχνητῆς, μέ ὅ,τι αὐτό συνεπάγεται. Τήν περιφρούρηση τοῦ ὁρίου αὐτοῦ ἀναλαμβάνει γιά ἀκόμη μιά φορά τό γυναικεῖο σῶμα, παριστάνοντας/συμβολίζοντας τό φυσικό, ἐντός ενός ἐξολοκληρωτου τεχνητοῦ σύμπαντος.

Σέ αὐτό τό σημεῖο ἐγκριεται ἡ ἀδυνατότητα τῆς τεχνητῆς μήτρας, ὡς ιδέας καί ὡς ὑλικῆς κατασκευῆς. Οἱ νέες βιοτεχνολογίες καί ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξή τους ὀφείλουν νά ἀναμετρηθοῦν μέ τή νομική γραμμή πού ὀριοθετεῖ τό ἐπιτρεπτό ἀπό τό ἀνεπίτρεπτο στή βάση δύο προταγμάτων: νά παραμείνει ὁ χῶρος τῆς ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς ἡ ἰδρυτική στιγμή μιᾶς ἔμφυλης σχισμογένεσης, ὁ σκληρός πυρήνας διμορφισμοῦ σέ δύο φύλα (ἀνδρικό-θηλυκό) τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους, ἀλλά καί ἡ γυναικεία σωματικότητα ὁ σκληρός πυρήνας τοῦ «ἀνθρώπινου»/«φυσικοῦ». Τό ἔγκιο σῶμα παραμένει καί σέ αὐτό τό παράδειγμα ένα κατώφλι μέ ἀντεστραμμένο τόν προσανατολισμό του: αὐτή τή φορά δέν ὀδηγεῖ τό φυσικό-βιολογικό στό νομικό-κοινωνικό, ἀλλά τό ἀντίστροφο.

Καί νά μή θεωρηθεῖ πῶς βρισκόμαστε σέ ένα ἐρμητικά «κλειστό» κύκλωμα νομικοῖατρικῶν σημασιῶν ἡ ἰσχῆς τῶν ὁποίων ἐξαντλεῖται ἐντός τοῦ περιβάλλοντος πού καλεῖται «ιατρικοί τρόποι ὑποβοήθησης τῆς ἀνθρώπινης ἀναπαραγωγῆς». Παρ' ὄλη τήν ἕτερογένεια καί τή μὴ ἀναγωγιμότητά τους, πού λογικά ἀπορρέουν ἀπό τήν ἀντιθετικότητα τῆς ὀνοματοδότησης τῶν δύο τρόπων ἀναπαραγωγῆς σέ «φυσική» καί «τεχνητή» ἀναπαραγωγή, ἡ νομική ὀμοιομορφοποίησή τους θά ἐπιτρέψει τή μεταφορά καί κυκλοφορία τρόπων σκέψης καί κατανόησης τῆς «φυσικῆς» ἀναπαραγωγῆς κατὰ τό πρότυπο τῆς «τεχνητῆς», στήν εὐρύτερη κοινωνία.²⁷

²⁷ Γιά τό ρόλο τῆς ἀναλογίας στήν ἐπιστημονική σκέψη βλ. Nancy Lens Stepan, «Race and Gender. The Role of Analogy in Science», περ. *Isis*, τόμ. 17, τχ. 2, 1986, σ. 261-277. Γιά τήν ἐπιρροή πού ἀσκοῦν οἱ κοινωνικές ἀντιλήψεις στόν ἐπιστημονικό λόγο Anne Fausto-Sterling, «Society Writes Biology/Biology Constructs Gender», περ. *Daedalus*, τόμ. 116, τχ. 4, 1987, σ. 61-76. Γιά τήν ἐκλαϊκευτική δυνατότητα τῶν ἐπιστημονικῶν ἀπόψεων, βλ. Emily Martin, *Flexible bodies. Tracking immunity in American Culture – From the Days of Polio to the Age of Aids*, Beacon Press, Βοστώνη 1994, σ. 45-153.

Στό πλαίσιο τῶν ἀντιπαραθέσεων πού χρωμάτισαν τό ἀμερικανικό προεκλογικό τοπίο γύρω ἀπό τό κατά πόσο ἡ ἀμβλωση συνιστᾶ ἕνα ὑποκειμενικό δικαίωμα τῶν γυναικῶν (pro choice) ἢ φόνο μιᾶς ἀνθρώπινης «ζωῆς» (pro life), θά ἀναπτυχθοῦν ἀπό τόν φεμινιστικό λόγο ἐπιχειρήματα pro choice στή βάση μιᾶς «νέας» γυναικείας αὐτοκατανόησης τοῦ ἐγκύου σώματος καί τοῦ ἐμβρύου. Τό σχῆμα τῆς μεταμόσχευσης θά δώσει τήν κεντρική ἰδέα καί τίς ἀναλογίες. Ἡ ἐγκυμοσύνη θά θεωρηθεῖ μιά περίπτωση μεταμόσχευσης ἐνός «ἄλλου», πού εἰσβάλλει στό γυναικεῖο σῶμα ἀπειλώντας το, ὁ πλακούντας θά μετονομαστεῖ σέ ἕναν ἐνδιάμεσο (tiers) πού διαμεσολαβεῖ ἀνάμεσα σέ δύο ἑτερότητες,²⁸ ἢ στιγμὴ τῆς γνώσης τοῦ γεγονότος τῆς ἐγκυμονούσας κατάστασης σέ ἐμβρυοεισβολή ἢ ἐμβρυοδιείσδυση. Ἴδού μιά ἐκδήλωση τῆς εὐρύτερης ἰδεολογικῆς λειτουργίας πού ἐπιτελεῖ ὁ λόγος τοῦ δικαίου καί ἡ νομική ρύθμιση. Προβάλλουν ἕνα τρόπο ἀνάγνωσης τοῦ παρόντος, μεταφέροντας, υἱοθετώντας καί ἀνανοηματοδοτώντας ἐρμηνευτικά σχήματα γιά τήν ἀνθρώπινη ἐμπειρία. Αὐτό συντελεῖται μέ τό νά θέτουν στήν ἀφάνεια κάποιες ὀψεις τῆς καί νά μυθοποιοῦν ἢ νά μεταμορφώνουν κάποιες ἄλλες. Ὅπως κάθε ἀνθρώπινη δημιουργία.

Σε κάποια συνάφεια μέ τά παραπάνω καί κοιτώντας τά πράγματα πιό ἀποστασιοποιημένα θά μπορούσε ἐντέλει νά σταθεῖ κανείς στό ἐρώτημα —ἀντίθετα πρὸς τό πνεῦμα τοῦ συγγραφέα τῆς *Τεχνητῆς μήτρας*— ἂν ἡ μετεγκατάσταση τέτοιων ἐξωγενέσεων ἀπό τό χῶρο τῆς φανταστικῆς οὐτοπίας, πού μέχρι σήμερα μοιράζονταν μεταξύ τους ἡ λογοτεχνία, ὁ μῦθος καί ὁ κινηματογράφος, στό πεδίο τοῦ δυνατοῦ τῶν σύγχρονων ἐπιστημονικῶν ἐγχειρημάτων ἀποτελεῖ ὄντως τό μέτρο καί τή συνθήκη προόδου συγκεκριμένων γνώσεων καί πρακτικῶν (βιογενετική μηχανική).²⁹ Ἐπίσης κατά πόσον τά ἐντελῶς πρόσφατα ἐπιστημονικά ἐπιτεύγματα τῆς δίχως σεξουαλική ἐπαφή σύλληψης καί τῆς ἐξωσωματικῆς κύησης, πέρα ἀπό ὅποιονδήποτε βαθμὸ ἀνάπτυξης καί ἐξέλιξης τῆς ἀντίστοιχης ἐπιστημονικῆς γνώσης, θά μπορούσαν νά συλληφθοῦν ἐρήμην τῶν νοητικῶν ἐπεξεργασιῶν πού εἶδαν τό φῶς ἐντός τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ θεολογικοῦ

²⁸ Βλ. Hélène Rouch, «Le placenta comme tiers», περ. *Langages*, τόμ. 21, τχ. 85, 1987, σ. 71-79.

²⁹ Βλ. Alain Brossat, *Droit à la vie?*, Seuil, Παρίσι 2010, σ. 214.

πλαisiού. "Αν μέ άλλα λόγια δέν συνιστοῦν τήν ἐκκοσμικευμένη ἐκδοχή καί ἐπικαιροποίηση στό σήμερα —δηλαδή μεταφορά στό χῶρο τοῦ κοσμικοῦ— τῶν ἰδεῶν τῆς ἄμωμης σύλληψης καί τῆς ἄμεσης ἐμφύχωσης τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ δόγματος. Τά ἐρωτήματα θά παρραμείνουν ἀνοιχτά.

Ἡ «τεχνητή μήτρα» ὡς ἐμβλημα μιᾶς ἐποχῆς

Οἱ πρῶτες ἔγχρωμες φωτογραφίες τοῦ ἐμβρύου *in vivo* καί *in utero* θά δημοσιευθοῦν σέ εὐρείας κυκλοφορίας περιοδικά τή δεκαετία τοῦ 1960, τήν ἴδια ἐποχή πού στά ἴδια περιοδικά θά κάνουν τήν ἐμφάνισή τους οἱ φωτογραφίες-πειστήρια ἀπό τά πρῶτα ταξίδια τοῦ ἀνθρώπου ἐκτός τῆς γῆς. Ἀπό κοινοῦ συνοψίζουν τό πνεῦμα μιᾶς ἐποχῆς πού ξεκινᾷ φιλόδοξα τήν περιπέτεια τῆς ἀπογείωσης/ἀποκόλλησης γιά τήν κατάκτηση μιᾶς νέας αὐτονομίας, τήν ἐξερεύνηση ἐνός νέου χώρου ζωῆς καί δημοσιότητας: τό διάστημα, τή γυναικεία μήτρα. Οἱ δύο καινούργιοι ἐμβληματικοί ἥρωές της εἶναι ὁ ἀστροναύτης καί τό ἔμβρυο. "Ὅπως ὁ ἀστροναύτης μέσα στό σκάφανδρό του ἔτσι καί τό ἔμβρυο ἐμφανίζεται σάν ἕνα μοναχικό, ἀπομονωμένο στόν ἑαυτό του ὄν, δίχως τό ἴχνος μιᾶς ἄλλης ἀνθρώπινης παρουσίας δίπλα του, νά κολουμπάει μέ ἀργές κινήσεις σέ ἕνα πέλαγος γαλάζιων ὑγρῶν, ἐξοπλισμένο μέ μιά ἰδιαίτερη σκευή, τόν ἀμνιακό σάκο καί τόν πλακούντα. "Ὅπως τό ἔμβρυο, ὁ ἀστροναύτης τῆς ἐποχῆς διαθέτει ἕνα εἶδος ὀμφάλιου λώρου ὡς μοναδικό μέσο γιά νά διατηρήσει μιά ἐλάχιστη ἐπαφή μέ τά ἐγκόσμα...

Διαβάζοντας τελευταία τήν *Αὐτοκρατορία τοῦ μικρότερου κακοῦ* τοῦ Ζάν-Κλώντ Μισεά (Jean-Claude Michéa), στάθηκα γιά λίγο στό σημεῖο ὅπου ὁ συγγραφέας διαπιστώνει ἕνα ἔλλειμμα ἀπό τήν πλευρά τῆς κοινωνικῆς κριτικῆς νά ἀναδείξει καί νά περιγράψει ἐπαρκῶς τίς νέες μορφές χειραγώγησης καί ὑπαγωγῆς πού βρίσκουν τό ἀσυνείδητο μοντέλο τους στή *μητρική ἐπιρροή*.³⁰

"Ἴσως λοιπόν ἡ τεχνητή μήτρα, ξεφεύγοντας ἀπό τό πεδίο τῶν βιοτεχνολογιῶν καί τῆς ἀντίστοιχης προβληματικῆς, νά μπορεῖ νά γίνει τό ὄνομα καί ἡ εἰκόνα πού ἀποδίδει τόν τρόπο κυριαρχίας πού

³⁰ Jean-Claude Michéa, *Ἡ αὐτοκρατορία τοῦ μικρότερου κακοῦ*. Δοκίμο γιά τόν φιλελεύθερο πολιτισμό, μτφρ. Α. Ἐλεφάντης, Πόλις, Ἀθήνα 2008.

προσιδιάζει στις μετα-πειθαρχικές κοινωνίες τῆς προχωρημένης νεω-
τερικότητας. Μιά «μητρικῶς τύπου» ἐξουσία πού τόσο παράδοξα
ἀλλά καί τόσο ἀνεπαίσθητα ἦρθε νά ἀντικαταστήσει τόν αὐστηρό
νόμο τοῦ πατέρα: ἀνθρώπινη, προστατευτική, τρυφερή, στοργική,
διάχυτη στό χῶρο, τροφοδότρια (καταναλωτική), ἀγαπητική (πού
θέλει τό καλό μας), εὐνουχιστική, πού μᾶς περικλείει. Ἡ «τεχνητή
μήτρα» ἴσως νά εἶναι τό ὄνομα καί τό σχῆμα τοῦ νέου «προστατευ-
τικοῦ», ἐξουσιαστικοῦ περιβάλλοντος ἐντός τοῦ ὁποίου ἤδη ζοῦμε τή
ζωή μας. Ἀλλά αὐτό εἶναι μιᾶς ἄλλης τάξεως συζήτηση.

